

**UCHWAŁA NR XXIX/236/2013
RADY GMINY W STRAWCZYNIE**

z dnia 19 września 2013 r.

w sprawie przyjęcia "Programu Opieki Nad Zabytkami Gminy Strawczyn na lata 2014-2017"

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz. U. z 2013 r. poz. 594) oraz art. 87 ust. 3 i ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.) Rada Gminy w Strawczynie, po uzyskaniu pozytywnej opinii od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków **uchwala** co następuje:

§ 1.

Przyjmuje „Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Strawczyn na lata 2014 – 2017” stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2.

Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy.

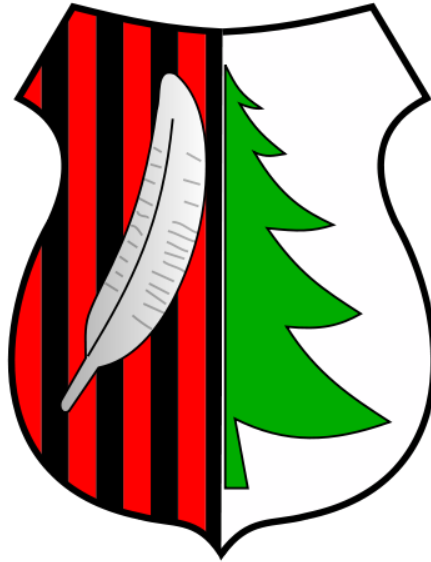
§ 3.

Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Świętokrzyskiego i wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia.

Wiceprzewodniczący Rady
Gminy

mgr inż. Tadeusz Czarnecki

Załącznik do Uchwały Nr XXIX/236/2013
Rady Gminy w Strawczynie
z dnia 19 września 2013 r.

**Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Strawczyn
na lata 2014 – 2017**

Opracował: Tomasz Giecwicz
Współpraca: Maciek K. Cichoń

Strawczyn 2013

Spis treści

1. Wstęp	4
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	5
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	6
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	8
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	8
4.1.1. Uwarunkowania wynikające z Krajowego Programu Opieki Nad Zabytkami	8
4.1.2. Uwarunkowania wynikające z Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013	10
4.2. Relacje gminnego programu nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	12
4.2.1. Uwarunkowania wynikające z Programu Opieki nad Zabytkami w województwie świętokrzyskim na lata 2013- 2016.....	12
4.2.2. Założenia wynikające ze Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020.....	12
4.2.3. Gminny Program Opieki nad Zabytkami a Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego	13
4.2.4. Założenia wynikające ze Strategii Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2006–2014	13
4.2.5. Założenia wynikające z Plan Rozwoju Lokalnego Powiatu Kieleckiego	13
4.2.6. Założenia wynikające ze Strategii rozwoju Powiatu Kieleckiego do 2020 roku	14
4.2.7. Założenia wynikające ze Strategii rozwoju turystyki w powiecie kieleckim na lata 2004-2013.	15
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	16
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).....	16
5.1.1. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Strawczyn.....	16
5.1.2. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Strawczyn	19
5.1.3. Program rozwoju turystyki w Gminie Strawczyn	20
5.1.4. Strategia rozwoju gminy Strawczyn.....	22
5.1.5. Strategia rozwiązywania problemów społecznych Gminy Strawczyn 2011 – 2020	22
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	23
5.2.1. Zarys historii obszaru gminy	23
5.2.2. Materialne elementy krajobrazu kulturowego.....	34
5.2.3. Zabytki wpisane do rejestru zabytków	35

5.2.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	36
5.2.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy.....	36
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.....	39
7. Założenia programowe, priorytety i kierunki działań Programu opieki nad zabytkami.....	41
8. Przykładowe źródła finansowania programu opieki nad zabytkami	44
Bibliografia.....	46
Aneksy	48

1. Wstęp

Gmina Strawczyn to jednostka administracyjna leżąca w sąsiedztwie aglomeracji kieleckiej i stanowiąca jedną z podstawowych części składowych powiatu kieleckiego, a wcześniej chęcińskiego, przez co można stwierdzić iż historia, kultura, oraz pozostałe wartości kulturowe okolic Strawczyna budują dzisiejszą tożsamość ziemi kieleckiej. W związku z czym ważna jest ochrona dziedzictwa kulturowego, łączącego w sobie dorobek minionych pokoleń i naszą współczesną działalność, nierozzerwalnie związaną z otoczeniem, w którym żyjemy, określającego naszą tożsamość i stanowiącego świadectwo naszego istnienia dla przyszłych pokoleń. Według art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (DzU z 2003 r., nr 162, poz. 1568 z późn. zm.), ochrona zabytków należy do samorządu terytorialnego. Artykuł 4 tej ustawy określa działania, które winny podejmować organy administracji publicznej w celu ochrony zabytków. Działania te mają na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Program Opieki nad Zabytkami oparty na podstawach prawnych, uwzględnia strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, jest zgodny z dokumentami wystawionymi na płaszczyźnie kraju, województwa i powiatu oraz uwzględnia wewnętrzne, gminne uwarunkowania ochrony zabytków. Program zawiera również analizę krajobrazu kulturowego gminy, charakterystykę substancji zabytkowej oraz proponuje kierunki działań w celu ochrony i promocji zabytków z uwzględnieniem przykładowych źródeł ich finansowania.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami dla Gminy Strawczyn stanowią:

1. Art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (DzU nr 163 poz. 1568).

Ust. 1 tego artykułu brzmi:

Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:

1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;

2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;

3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;

4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;

5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;

7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

2. Gminna ewidencja zabytków sporządzona na zlecenie Gminy Strawczyn przez Ośrodek Badania Krajobrazu Kulturowego – Tomasz Giecewicz

3. Umowa pomiędzy Gminą Strawczyn a Ośrodkiem Badania Krajobrazu Kulturowego na wykonanie gminnego programu opieki nad zabytkami i gminnej ewidencji zabytków.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Ochronę dziedzictwa kulturowego oraz opiekę nad zabytkami w Polsce regulują:

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, która nakłada na państwo i obywateli obowiązek ochrony zabytków. Zostało to zawarte w:

- art. 5 Konstytucji RP, określającym dziedzictwo narodowe jako wartość strzeżoną przez państwo polskie;
- art. 6 ust. 1 Konstytucji RP mówiącym, iż: Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju;
- art. 85 Konstytucji RP stanowiącym, że: Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (DzU nr 162, poz. 1568 z póź. zm.), będąca podstawowym aktem prawnym kompleksowo regulującym ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami. Ustawodawca rozdzielił obowiązki ochrony i opieki nad zabytkami na organy administracji publicznej, właścicieli lub posiadaczy zabytku (art.4). Działania organów administracji publicznej powinny mieć na celu: zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie, uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska, udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków, przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków, zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków.

Poza tym na organach administracji publicznej spoczywa obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków nieruchomych z terenu gminy w formie kart adresowych (art.22), która stanowi podstawę do opracowania programu opieki nad zabytkami (art.21);

Ustawa również szczegółowo wymienia zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne podlegające ochronie bez względu na stan zachowania (art.6.1) oraz zaleca ochronę nazw geograficznych, historycznych czy też tradycyjnych nazw jednostek osadniczych lub placów, ulic, obiektów budowlanych (art.6.2). Określone jednocześnie zostały formy ochrony zabytków (art.7) którymi są:

- wpis do rejestru zabytków;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego, tworzonego uchwałą Rady Gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, celem ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów i znajdujących się tam zabytków nieruchomych, charakterystycznych dla miejscowej tradycji osadniczej i budowlanej (art.16.1);
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ustawodawca także zapisał, że problematykę ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na płaszczyźnie gminy uwzględnia się przy sporządzaniu strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Przy sporządzaniu wyżej wymienionych dokumentów uwzględnić należy krajowy program ochrony i opieki nad zabytkami, oraz określić działania w celu zapobiegania kradzieżom oraz ochrony zabytków w czasie realizacji inwestycji i przywracania im jak najlepszego stanu. Natomiast dodatkowo w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, podlegającym uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków należy uwzględnić ochronę zabytków wpisanych do rejestru wraz z otoczeniem, zabytków wpisanych do ewidencji zabytków, parków kulturowych oraz ustalenia programu opieki nad zabytkami. Ustala się również, w zależności od potrzeb strefy ochrony. (art. 18, 19, 20);

Ustawa określa, że organami ochrony zabytków są:

- Minister właściwy do spraw kultury i ochrony Dziedzictwa Narodowego, w którego imieniu zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

- wojewoda, w imieniu którego działa wojewódzki konserwator zabytków;

3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (DzU z 2001 r. nr 142 poz. 1591 z późn. zm.), która w art. 7 ust. 1, pkt 9 stwierdza, iż zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (DzU nr 80, poz. 717, z późn. zm.);

5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (tekst jednolity DzU z 2010 r. nr 243, poz. 1623 z późn. zm.);

6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity DzU z 2008 r. nr 25, poz. 150);

7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (DzU z 2009 r. nr 151, poz. 1220 z późn. zm.);

8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity DzU z 2010 r. nr 102, poz. 651 z późn. zm.);

9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tekst jednolity DzU z 2001 nr 13, poz. 123);

10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (tekst jednolity DzU z 2010 r. nr 234, poz. 1536 z późn. zm.).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

4.1.1. Uwarunkowania wynikające z Krajowego Programu Opieki Nad Zabytkami

Podstawowe cele programu zawierają się w kilku nadrzędnych zasadach. Zasadami tymi są:

1. Zasada *primum non nocere* (po pierwsze nie szkodzić);
2. Zasada maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych);
3. Zasada minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych);
4. Zasada, zgodnie, z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco;
5. Zasada czytelności i odróżnialności ingerencji;
6. Zasada odwracalności metod i materiałów;
7. Zasada wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

W programie wyznaczono również kierunki kompleksowych działań i podzielono je na kilka grup.

W zakresie uwarunkowań ochrony i opieki nad zabytkami działania powinny skupiać się między innymi na pełnej ocenie stanu krajowego zasobu zabytków nieruchomych, ruchomych, dziedzictwa archeologicznego, pomników historii i obiektów wpisanych na listę światowego dziedzictwa łącznie z oceną kategorii i stopnia zagrożeń, a także na udoskonalaniu warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych ochrony dziedzictwa kulturowego z jednoczesnym podnoszeniem efektywności tych działań. Ochroną należy objąć przynajmniej najcenniejsze zabytki techniki.

W zakresie działań o charakterze systemowym przedstawiono cele ukierunkowane między innymi na zgodną z tendencjami europejskimi i światowymi, kompleksową ochronę dziedzictwa kulturowego obejmującego dobra natury i kultury, a także na wypracowanie warunków, metod i strategii skutecznej i szeroko zakrojonej ochrony dziedzictwa kulturowego.

W zakresie systemu finansowego postuluje się stworzenie stabilnego i przejrzystego systemu finansowania zasilanego środkami pochodzącymi nie tylko z budżetu, lecz także z odpisów podatkowych, podatków płaconych przez użytkowników obiektów zabytkowych, w tym z usług turystycznych, z kar za niszczenie i nieprawidłowe użytkowanie zabytków i z innych źródeł.

W zakresie dokumentowania, monitorowania i standaryzacji metod działania przewiduje się tworzenie systemów aktualizowanych baz danych o stanie zabytków w Polsce, monitorowanie wszelkich prac przy wszystkich grupach obiektów zabytkowych, gromadzenie informacji o stanie ich zachowania i wreszcie wypracowanie standardów zagospodarowania i estetyki zabytkowych przestrzeni publicznych.

W dziedzinie kształcenia i edukacji wyznaczono działania zmierzające do doskonalenia systemu kształcenia, weryfikacji nabytych uprawnień drogą pozaakademicką przez stworzenie systemu akredytacji i uznawalności wykształcenia. Działania powinny być również skierowane na poszanowanie przez społeczeństwo wartości dziedzictwa kulturowego, propagowanie potrzeby jego ochrony i zachowania, na

upowszechnianie wiedzy wśród właścicieli zabytków o zasadach konserwatorskich oraz tworzeniu ku temu mechanizmów ekonomicznych.

W zakresie współpracy międzynarodowej działania powinny zostać oparte na pojęciu wspólnego, europejskiego dziedzictwa kulturowego, wzmocnieniu roli Polski w europejskich i światowych środowiskach działających na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego oraz na ochronie polskiego dziedzictwa za granicą.

4.1.2. Uwarunkowania wynikające z Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020

Podstawowym celem dokumentu jest ustalenie zadań z zakresu mecenatu państwa w dziedzinie kultury z uwzględnieniem szeregu zmian wynikających z integracji europejskiej, rozwoju gospodarczego czy wreszcie wszelkich przemian cywilizacyjnych.

Pośród wielu płaszczyzn działania znajduje się ochrona dziedzictwa kulturowego, w tym ochrona i rewaloryzacja zabytków. Bardziej szczegółowo te kwestie precyzuje **Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Narodowego” na lata 2004-2013.**

Wspomniany dokument kładzie nacisk na zmiany filozofii dotyczącej ochrony zabytków poprzez stwierdzenie, że dziedzictwo kulturowe stanowi z jednej strony przedmiot ochrony, a z drugiej staje się potencjalnym czynnikiem rozwoju. To podejście powinno zmienić dotychczasową mało aktywną politykę ochrony zabytków na bardziej odpowiadającą realiom zmieniającego się świata. Konieczność tej zmiany spowodowana jest przede wszystkim postępującym kryzysem kultury historycznej oraz konserwatywnym postrzeganiem zabytków w oderwaniu od otoczenia i realiów życia. Dlatego przemyślana i nowoczesna, a tym samym skuteczna ochrona dziedzictwa kulturowego, rozszerzona o niematerialne dobra kultury, akcentująca tożsamość narodową bez popadania w niebezpieczny nacjonalizm powinna opierać się na mądrym i rozsądnym zarządzaniu i być kompromisem między koniecznością zachowania zabytków a nieodzownymi zmianami cywilizacyjnymi, przy zachowaniu obiektywnego systemu klasyfikacji zabytków wykluczającym kryteria ideologiczne i polityczne. Wszystkie te działania, winny być powiązane z polityką przestrzenną, z edukacją, z budowaniem świadomości społecznej, z mecenatem państwa oraz z ustrojem państwa. Poza tym uznano, że niezbędne są działania zmierzające do utworzenia nowoczesnego modelu ochrony opartego nie tylko na zasadzie rozporządzeń, ale również na podstawach prawno-finansowych, gwarantujących rzeczywistą ochronę zabytków. Wszystko to powinno odbywać się pod nadzorem odpowiednio przygotowanej merytorycznie, apolitycznej, godziwie wynagradzanej oraz skutecznej w działaniu służby konserwatorskiej. Uznano wreszcie, że turystyka, jako czynnik rozwoju ekonomicznego, może w znacznym stopniu przyczynić do rozwoju ośrodków jak i do ochrony dziedzictwa kulturowego, nie można jednak nie dostrzegać zagrożenia w dobie globalizacji dla autentyczności zasobów kultury i dlatego właśnie wartości i tradycje regionalne, stanowiące wartość samą w sobie zyskują na znaczeniu.

Celem strategicznym Narodowego Programu Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Narodowego” jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych.

Celami częściowymi programu są:

- a) Poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków;
- b) Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne;

- c) Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych;
- d) Promocja polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą, w szczególności za pomocą narzędzi społeczeństwa informacyjnego;
- e) Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego;
- f) Tworzenie warunków dla rozwoju i ochrony dziedzictwa kultury ludowej;
- g) Zabezpieczenie zabytków przed nielegalnym wywozem zagranicę.

4.2. Relacje gminnego programu nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

4.2.1. Uwarunkowania wynikające z Programu Opieki nad Zabytkami w województwie świętokrzyskim na lata 2013- 2016

Pośród zadań i celów wspomnianego dokumentu znalazły się :

1.Ochrona i zachowanie dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego.

Kierunki działań:

1.1.Rozpoznanie i dokumentacja zasobów zabytkowych.

1.2.Ochrona zabytków ruchomych.

1.3.Ochrona zabytków nieruchomych.

1.4.Ochrona zabytków archeologicznych.

1.5.Ochrona zabytkowych układów architektonicznych.

1.6.Stwarzanie warunków dla powstania i rozwoju parków kulturowych oraz ochrona krajobrazu kulturowego.

2.Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego.

Kierunki działań:

2.1.Poprawa dostępu do zasobów dziedzictwa.

2.2.Promocja zasobów dziedzictwa kulturowego.

2.3.Wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w rozwoju regionalnym.

3.Tworzenie warunków do wzmacniania tożsamości regionalnej w oparciu o dorobek kultury materialnej i niematerialnej.

Kierunki działań:

3.1.Kultywowanie tradycji w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.

3.2.Popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym.

4.2.2. Założenia wynikające ze Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020

Wspomniany dokument omawia wiele kwestii związanych z kierunkami rozwoju województwa. Jednym z zagadnień w nim poruszonych jest kwestia ochrony dziedzictwa kulturowego. Uznano, iż będzie ono jedną z dziedzin współpracy pomiędzy województwami. Jednym z głównych celów strategii jest ochrona i racjonalne wykorzystanie zasobów przyrody oraz dóbr kultury. W celu realizacji założeń wyznaczono następujące priorytety:

W zakresie Tworzenia warunków rozwoju turystyki, sportu i rekreacji za konieczne uznano działania zmierzające do rozwoju infrastruktury turystycznej, podnoszenia jakości usług turystycznych i promocji

turystyki, między innymi przez stworzenie zintegrowanego systemu informacji, oznakowanie i udostępnienie atrakcji turystycznych. Zwrócono jednocześnie uwagę na potrzebę wspierania procesów powstawania lokalnych i regionalnych produktów turystycznych.

W zakresie ochrony i udostępniania dziedzictwa kulturowego zwrócono uwagę między innymi na konieczność zachowania dziedzictwa kulturowego, aktywną ochronę zabytków i zwiększenie ich roli w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości. Za ważne działanie uznano jednocześnie rozbudowę infrastruktury kultury, oraz poprawę funkcjonowania bibliotek, tworzenie rozwiązań systemowych w celu upowszechniania kultury oraz poprawy dostępności mieszkańców do oferty kulturalnej i żywego w niej uczestniczenia. Zwrócono wreszcie uwagę na tworzenie miejsc pracy związanych z ochroną i udostępnianiem dziedzictwa kulturowego.

4.2.3. Gminny Program Opieki nad Zabytkami a Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego

Dokument porusza niezwykle ważną kwestię mianowicie podkreśla znaczenie dziedzictwa kulturowego oraz dbałość o tożsamość regionalną, która niewątpliwie wzbogaca kulturę kraju i jest czynnikiem mogącym hamować negatywne aspekty globalizacji.

Dokument kładzie nacisk na konieczność promowania dziedzictwa regionu poprzez turystykę, zwraca również uwagę na konieczność przebadania zasobów dziedzictwa kulturowego województwa świętokrzyskiego.

4.2.4. Założenia wynikające ze Strategii Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2006–2014

Dokument omawia walory turystyczne województwa świętokrzyskiego. Uznaje także, iż wszelkie zabytki, ciekawe miejsca, muzea, imprezy kulturalne, jakie organizowane są w regionie stanowią czynnik wzbogacający ofertę turystyczną gdyż region staje się atrakcyjniejszy. Przeprowadzona analiza możliwości rozwoju turystyki w województwie wykazała z jednej strony duże bogactwo zasobów przyrodniczych i kulturowych, z drugiej zaś niewystarczające wykorzystanie tych zasobów poprzez ignorowanie potencjału małych miejscowości w województwie. W celu zmiany tego niekorzystnego stanu rzeczy postanowiono skupić się na integracji oferty turystycznej.

4.2.5. Założenia wynikające z Plan Rozwoju Lokalnego Powiatu Kieleckiego

Wśród wielu celów strategicznych w dokumencie poruszono także kwestie propagowania i rozwoju różnych typów turystyki na terenie powiatu. Podkreślono także bogactwo przyrodnicze i kulturowe wspomnianego terenu. Do zadań z zakresu promocji dziedzictwa kulturowego i rozwoju turystyki zaliczyć możemy:

- propagowanie i stymulowanie rozwoju turystyki i rekreacji;
- wytyczenie ścieżek pieszych i rowerowych w obrębie obszarów przyrodniczo-rekreacyjnych;
- wspieranie rozwoju turystyki kwalifikowanej;
- wspieranie rozwoju agroturystyki;
- przeprowadzenie kampanii promującej agroturystykę jako alternatywne źródło dochodów na obszarach wiejskich;
- organizowanie szkoleń z zakresu prawa gospodarczego, marketingu i promocji produktu turystycznego na obszarach wiejskich;
- rozbudowa bazy noclegowej w szkołach, schroniskach młodzieżowych;
- rozbudowa istniejących schronisk oraz budowa infrastruktury towarzyszącej;
- rozwój amatorskiego ruchu artystycznego;
- inicjowanie na terenie powiatu różnych form kultury muzycznej, plastyki, tańca, sztuki ludowej i folkloru;
- współpraca ze szkołami w zakresie powstawania nowych zespołów artystycznych i pomocy merytorycznej już działającym;
- rozwój czytelnictwa, sieci bibliotek.

4.2.6. Założenia wynikające ze Strategii rozwoju Powiatu Kieleckiego do 2020 roku

Strategia ujmuje szczegółowo główne elementy substancji zabytkowej na terenie powiatu kieleckiego, wśród których swe miejsce znalazły liczne zabytki z terenów Gminy Strawczyn, należą do nich obiekty w następujących miejscowościach:

Chelmce

- zespół kościoła parafialnego p.w. św. Marii Magdaleny i św. Mikołaja
- cmentarz
- XVII w. dwór, zwany zborem ariańskim

Kuźniaki

- zakład wielkopiecowy, dawny przelew z kanałem roboczym, upust wodny

Oblęgorek

- zespół pałacyku

Promnik

- zespół dworski: dwór i park

Strawczyn

- kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP

W dokumencie zapisano, iż misją powiatu kieleckiego jest podejmowanie działań prowadzących do stałego rozwoju gospodarczego i społecznego z jednoczesną dbałością o dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe, które należy wykorzystać prawidłowo w procesie rozwojowym. Wśród celów strategicznych wymieniono:

- ochrona i poprawa stanu środowiska naturalnego;
- ochrona i optymalne wykorzystanie dóbr kultury;
- rozwój turystyki oraz tworzenie i modernizowanie infrastruktury kulturowej i turystycznej.

4.2.7. Założenia wynikające ze Strategii rozwoju turystyki w powiecie kieleckim na lata 2004-2013

Dokument szczegółowo traktuje o atrakcjach turystycznych powiatu oraz poddaje dokładnej analizie potencjał subregionu w tej dziedzinie. Wśród celów strategicznych znalazły się:

- przygotowanie terenu do potrzeb turystyki aktywnej;
- promowanie zdrowego trybu życia wśród mieszkańców;
- zwiększenie ruchu turystycznego w powiecie;
- zwiększenie atrakcyjności turystycznej powiatu;
- wzrost wykorzystania bazy noclegowej;
- wydłużenie sezonu turystycznego.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami

z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

5.1.1. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Strawczyn

Studium obejmuje obok innych dziedzin także analizę zasobów przyrodniczych i kulturowych gminy, szczegółowo wymieniając poszczególne ich rodzaje oraz wspomina o ich stanie ilościowym.

Pośród uwarunkowań wynikających z zasobów środowiska kulturowego zwrócono uwagę na :

Uwarunkowania kulturowe stwarzają szansę rozwojową w zakresie:

- Dalszego rozwoju turystyki (duża atrakcyjność) i rekreacji (możliwość zagospodarowania na ten cel);
- Bazy obsługi badań naukowych i penetracji dydaktycznej (duże walory naukowe i dydaktyczne);
- Wykorzystania zasobów jako dobra użytkowego do różnych funkcji (kontynuacja użytkowania obiektów lub ich zagospodarowania po rewaloryzacji);
- Kreowania korzystnego wizerunku gminy, zachęającego do zamieszkiwania i inwestowania.

Skuteczna ochrona wartości kulturowych gminy Strawczyn warunkowana jest:

- Ochroną i właściwym zagospodarowaniem obiektów i zespołów zabytkowych łącznie z ich otoczeniem;
- Wyeksponowaniem, uporządkowaniem i szerszym udostępnianiem najcenniejszych zasobów dziedzictwa kulturowego;
- Uświadomieniem potrzeby wspierania się na źródłach tożsamości regionalnej – patriotyzm i duma „Małych Ojczyzn”;
- Aktywnym, pomysłowym i komercyjnym podejściem do zagadnienia ochrony wartości kulturowych, ponieważ niejednokrotnie tylko w ten sposób można pozyskać finansowe podstawy rewaloryzacji obiektów zabytkowych.

W dokumencie wymieniono również wyznaczone na terenie gminy strefy konserwatorskie i omawia zasady działań ich ochrony.

Strefy ochrony konserwatorskiej

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego sołectwa Oblęgorek na obszarze gminy Strawczyn uchwalonym Uchwałą Rady Gminy w Strawczynie Nr XVIII/166/04 z dnia 30 września 2004 r. (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego Nr 20 poz.277 z dnia 31 stycznia 2005 r.), wyznaczono strefę ochrony konserwatorskiej, obejmującą swym zasięgiem zespół pałacyku im. H. Sienkiewicza, obecnie Muzeum H. Sienkiewicza, jak również aleję parkową.

Wg ustaleń w/w planu w granicach strefy ochrony konserwatorskiej obowiązują następujące zasady i wymagania ochrony:

1. ochrona pełna istniejącej substancji zabytkowej, w szczególności obiektów kubaturowych;
2. nie dopuszcza się do lokalizowania nowych budynków;
3. dopuszcza się remonty, modernizację i przebudowę istniejących współczesnych obiektów pod warunkiem przystosowania wyglądu wymienionych obiektów do zasadniczych cech formy architektonicznej obiektów zabytkowych,
4. projekty zmian dotyczące przekształceń obiektów zabytkowych i terenów wymagają uzgodnień z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego sołectwa Strawczyn na obszarze gminy Strawczyn uchwalonym Uchwałą Rady Gminy w Strawczynie Nr XVIII/164/04 z dnia 30 września 2004 r. (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego Nr 20 poz. 276 z dnia 31 stycznia 2005 r.) wyznaczono strefę ochrony konserwatorskiej od stanowiska archeologicznego.

Wg ustaleń w/w planu w granicach strefy ochrony konserwatorskiej obowiązują następujące zasady i wymagania ochrony:

1. ochrona pełna istniejącej substancji zabytkowej;
2. projekty zmian dotyczące przekształceń obiektów zabytkowych i terenów wymagają uzgodnień z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Ponadto w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego sołectwa Kuźniaki na obszarze gminy Strawczyn uchwalonym Uchwałą Rady Gminy w Strawczynie Nr XXII/204/05 z dnia 10 lutego 2005 r. (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego Nr 161 poz. 1987 z dnia 26 lipca 2005 r.) wyznaczono strefę ochrony konserwatorskiej obejmującą pozostałości Zakładu Wielkopieczowego.

W granicach strefy ochrony konserwatorskiej, o której mowa wyżej wg. ustaleń planu obowiązują następujące zasady i wymagania ochrony:

1. ochrona pełna istniejącej substancji zabytkowej, w szczególności obiektów kubaturowych,
2. nie dopuszcza się do lokalizowania nowych budynków,
3. dopuszcza się remonty, modernizację i przebudowę istniejących współczesnych obiektów pod warunkiem przystosowania wyglądu wymienionych obiektów do zasadniczych cech formy architektonicznej obiektów zabytkowych,
4. projekty zmian dotyczące przekształceń obiektów zabytkowych i terenów wymagają uzgodnień z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Obiekty wpisane do rejestru dóbr kultury i pozostałe będące w ewidencji WKZ

1. Uwzględniając wymagania ochrony dóbr kultury podyktowane ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z dnia 17 września 2003 r. z późn. zm.), w granicach gminy Strawczyn obowiązuje zachowanie i konserwacja wszystkich obiektów zabytkowych znajdujących się w rejestrze i ewidencji WKZ oraz obiektów wymienionych w Rozdziale II pkt. 2.4.1 – Charakterystyka istniejących zasobów dziedzictwa kulturowego.

2. Warunkiem lokalizacji wszelkich obiektów budowlanych oraz podejmowania jakichkolwiek prac przy obiektach znajdujących się w rejestrze – objętych ochroną konserwatorską, oraz będących w ich otoczeniu ekspozycyjnym jest uzyskanie uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Kielcach.

3. W celu ochrony obiektów wpisanych do rejestru dóbr kultury, o których mowa w pkt.1 należy:

- a. zakazać przekształceń powodujących obniżenie ich wartości historycznych, estetycznych lub architektonicznych,
- b. dopuścić modernizację pod warunkiem, że działania te nie spowodują utraty cech stylowych obiektów, gabarytu bryły, kształtu dachu i detalu architektonicznego.

Strefy archeologiczne ochrony biernej

1. Uwzględniając wymagania ochrony dóbr kultury podyktowane ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z dnia 17 września 2003 r. z późn. zm.), ustala się zachowanie i ochronę wszystkich stref archeologicznych ochrony biernej znajdujących się w obrębie gminy Strawczyn.

2. Zgodnie z art. 33 w/w ustawy, kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, Wójta.

3. Wyklucza się przekształcanie bądź użytkowanie stanowisk archeologicznych w ich granicach, które mogłoby powodować degradację ich wartości naukowej i kulturowej; do tych działań należą w szczególności prace wybierzyskowe i niwelacyjne.

4. Podejmowanie działań zmierzających do zmiany dotychczasowego zagospodarowania w granicach stanowiska archeologicznego wymaga zapewnienia warunków dla nadzoru archeologicznego.

Ochrona krajobrazu kulturowego

W sołectwach Chełmce, Niedźwiedź, Oblęgorek, Korczyn, Kuźniaki, Oblęgór, ze względu na występowanie terenów o wybitnych walorach krajobrazowych wyznaczono w obowiązujących planach dla tych sołectw, tereny rolne o wartościach krajobrazowych, w celu zachowania i ochrony przed degradacją wysokich wartości krajobrazu.

Na terenach objętych ochroną krajobrazu wg. ustaleń planów działaniem podstawowym jest ochrona wartości widokowych. W granicach terenów o wartościach krajobrazowych obowiązują następujące wymagania:

1. zakazuje się lokalizacji nowej zabudowy mieszkaniowej, w tym też zabudowy zagrodowej i związanej z przetwórstwem rolnym;
2. dopuszcza się lokalizację terenowych urządzeń sportu i rekreacji;
3. obowiązuje utrzymanie warunków umożliwiających rozległe widoki z punktów i ciągów widokowych oznaczonych na rysunkach planu, z nakazem utrzymania sposobu zagospodarowania umożliwiającego pełną obserwację widoków;

4. obowiązuje sukcesywne kablowanie istniejących i nowych linii elektroenergetycznych niskich i średnich napięć oraz linii telekomunikacyjnych.

Dla terenów o wartościach krajobrazowych ustalono w planach następujące zasady zagospodarowania:

1. przeznaczenie podstawowe pod użytki rolne, teren otwarty o znaczeniu widokowym;
2. przeznaczenie dopuszczalne pod:
 - a. drogi dojazdowe,
 - b. obiekty i urządzenia infrastruktury technicznej,
 - c. terenowe urządzenia rekreacyjne,
 - d. ścieżki rowerowe,
 - e. szlaki turystyczne,
3. utrzymuje się istniejące obiekty budowlane z możliwością ich wymiany na nowe oraz modernizacji i przebudowy dla celów zapewnienia bezpieczeństwa użytkowania, konstrukcji oraz warunków higienicznych i zdrowotnych,
4. wyklucza się budowę nowych budynków, w tym powstających w ramach zabudowy zagrodowej.

5.1.2. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Strawczyn

Dokument jasno określa materialne zasoby dziedzictwa kulturowego wraz z ich formami ochrony takimi jak strefy ochrony konserwatorskiej lub archeologicznej.

W planie zagospodarowania przestrzennego ujęto:

- a) obiekty figurujące w ewidencji oraz rejestrze zabytków w poszczególnych miejscowościach gminy w których one występują, co objaśnia Gminna Ewidencja Zabytków, oraz Program Opieki nad Zabytkami na lata 2014 – 2017;
- b) strefy biernej ochrony archeologicznej w miejscowościach (Chełmce, Hucisko, Kuźniaki, Niedźwiedź, Oblęgór, Promnik, Strawczyn, Strawczynek) strefy obejmują swym zasięgiem obszary o dużym nagromadzeniu stanowisk archeologicznych;
- c) Strefy ochrony konserwatorskiej:

Chełmce:

- wzgórze kościelne,
- ścisłe centrum wsi u stóp wzgórza kościelnego,
- tereny wokół Zboru Ariańskiego.

Oblęgorek:

- tereny wzgórza pałacowego oraz obszary przyległe wraz z aleją prowadzącą do bramy wjazdowej do założenia.

Promnik:

- obszary wokół dworu i parku wraz z przyległymi obszarami na których znajduje się zbiornik wodny.

Strawczyn:

- stanowisko archeologiczne.

Kuźniaki:

- Pozostałości zakładu wielkopieczowego.

Ponadto plan zagospodarowania przestrzennego ujmuje kapliczki i krzyże przydrożne, punkt widokowy w Oblęgorku oraz miejsca pamięci w miejscowościach Promnik i Strawczyn.

5.1.3. Program rozwoju turystyki w Gminie Strawczyn

Dokument szczegółowo odnosi się do zasobów dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego Gminy, omawia je oraz sygnalizuje problemy na jakie napotyka ruch turystyczny na omawianym obszarze. Do najważniejszych zasobów wspomnianych należą :

- walory widokowe krajobrazu,
- wody,
- przydatność środowiska dla sportów zimowych,
- warunki bioklimatyczne – długość okresu korzystania z letnich oraz zimowych walorów środowiska przyrodniczego,

jak również niekorzystnych:

- stan środowiska naturalnego,
- występowanie obszarów zniekształconych przez działalność górniczą,
- obszarów bagiennych,
- charakterystyka obszarów rolnych.

Wśród walorów historycznych wymieniono :

- zespół budynków pałacyku Henryka Sienkiewicz w Oblęgorku z otaczającym parkiem krajobrazowym (kon. XIX / pocz. XX w.),
- kościół parafialny w Chełmcach (poł. XVII w.),
- kościół parafialny w Strawczynie (poł. XVII w.),
- dwór (dawny zbór ariański) w Chełmcach (poł. XVII w.),
- kapliczka św. Tekli w Promniku (XIX w.),

- pozostałości zakładu przemysłowego z lat 1782-1897 w Kuźniakach (piec hutniczy, budynek produkcyjny oraz grobla, staw i kanał wodny),
- młyn wodny w Bugaju (pocz. XX w.),
- młyn (dawny wodny) w Rudzie Strawczyńskiej (pocz. XX w.).

Największym zainteresowaniem wśród turystów cieszą się natomiast:

- Muzeum Henryka Sienkiewicza w Oblęgorku,
- Pasma Oblęgorskie,
- Jaskinia tektoniczna na Górze Perzowej z kaplicą św. Rozalii.

Innymi ważnymi elementami wpływającymi na atrakcyjność omawianego obszaru są :

- szlak czerwony Gołoszyce – Kuźniaki (Szlak Główny Gór Świętokrzyskich) na odcinku Porzecze – Kuźniaki, jeden z najatrakcyjniejszych znakowanych pieszych szlaków turystycznych w Województwie Świętokrzyskim, przebiegający po najwyższych pasmach Gór Świętokrzyskich. Jego długość w granicach Gminy wynosi 14 km,
- szlak czarny Oblęgorek – Góra Barania, w całości przebiegający przez teren Gminy o długości 2,5 km. Szlak ten obok charakteru łącznikowego ze szlakiem czerwonym Gołoszyce – Kuźniaki przebiegającym przez Pasma Oblęgorskie prowadzi przez bardzo atrakcyjne turystycznie wąwozy lessowe,
- szlak niebieski Kuźniaki – Pogorzałe na odcinku Kuźniaki – Pocijów. Jego długość w granicach Gminy jest wynosi tylko 1 km.

Dokument szczegółowo zwraca uwagę na wszelkie braki zarówno w niewystarczającym wykorzystaniu walorów Gminy jak i brakach w infrastrukturze turystycznej, przykładem mogą być :

- brak centrum informacji turystycznej,
- brak internetowego informatora turystycznego,
- braki w oznaczeniach istniejących szlaków,
- nie wystarczająca baza noclegowa i brak bazy gastronomicznej,
- brak przystani, wiat, tablic z mapami przy szlakach.

Pośród celów strategii wymieniono kilka elementów:

- Opracowanie systemu promocji Gminy,
- Dokończenie kanalizacji Gminy,
- Poprawienie jakości dróg o znaczeniu turystycznym,
- Opracowanie i zrealizowanie kompleksowego programu ochrony środowiska naturalnego i krajobrazu,
- Budowa nowych i poprawienie stanu istniejących parkingów oraz miejsc postojowych,
- Urządzenie punktów widokowych,

- Wyznaczenie tras do uprawiania turystyki pieszej, rowerowej i konnej oraz narciarstwa biegowego,
- Udostępnienie obiektów zabytkowych oraz rezerwatów i pomników przyrody,
- Udzielanie pomocy o charakterze niematerialnym w celu stałego podnoszenia jakości oferowanych w Gminie Strawczyn usług turystycznych,
- Podejmowanie działań budujących i umacniających turystyczną świadomość mieszkańców.

5.1.4. Strategia rozwoju gminy Strawczyn

Dokument odnosi się do wszystkich aspektów rozwoju obszarów gminy między innymi do kwestii zasobów kulturowych. Szczegółowo wymienia wartości kulturowe tego obszaru zarówno niematerialne jak i te w postaci zabytków architektury, archeologii oraz niematerialne na które składają się placówki kultury oraz lokalne wydarzenia kulturalne. Strategia zwraca uwagę na walory przyrodnicze gminy w której istnieją dwa rezerwaty przyrodnicze „Barania Góra” oraz „Perzowa Góra”

5.1.5. Strategia rozwiązywania problemów społecznych Gminy Strawczyn 2011 – 2020

Strategia obok wielu problemów rozwoju społecznego Gminy wskazuje także na potrzebę rozwoju kultury. Stwierdzono iż rozwój kultury jest niezbędny do rozwoju pozostałych dziedzin życia społeczno gospodarczego. Począwszy od prawidłowego gospodarowania po rozwój gospodarczy oraz wzrost inwestycji. Przeprowadzone badanie wykazało iż dla około 46 % mieszkańców oferta kulturalna w gminie jest wystarczająca, dla 47 % jest na średnim poziomie, niewystarczająca była natomiast dla 6% badanych. Badanie to wykazało iż istnieje potrzeba dopracowania istniejącej oferty oraz jej dalsze rozwijanie.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Zarys historii obszaru gminy

Prehistoria

Okres występowania człowieka dzielimy na epoki, następujące kolejno po sobie okresy różniące się typem gospodarki, materiałem do produkcji narzędzi lub kulturą, diametralnie posuwającymi człowieka naprzód cywilizacyjnie. Oczywiście z powodu dość dużych odległości, nowinki na ziemie dzisiejszej Polski docierały z pewnym opóźnieniem.

Najstarszą epoką występowania człowieka był paleolit, który na ziemiach polskich rozpoczął się ok. 400 do 500 tysięcy lat temu. Trwająca do ok. 10 tysięcy lat temu epoka zakończyła się ustąpieniem lodowców i ociepleniem klimatu. Miało to miejsce między 12 a 10 tysięcy lat temu. Następne epoki, mezolit i neolit, współistniały, choć były reprezentowane przez różne kultury i typy gospodarek. Epokę kamienia zamykał eneolit, czas pojawienia się miedzi jako surowca produkcji narzędzi, ok. 5200 lat temu. 2200 lat temu nastąpiła epoka brązu, bardzo zróżnicowana wewnętrznie poprzez najróżniejsze kultury ludzi, nieustannie wymieniał się na terenach polskich i ewoluując we własnym zakresie. Cały czas w użyciu był kamień, jako surowiec podstawowych narzędzi.

Żelazo pojawiło się w użyciu na ziemiach polskich ok. VIII w. p.n.e. i występowało przy nadal dużej popularności brązu¹. Pierwszy okres tej epoki, zwany halsztackim trwał do ok. 400 r. p.n.e., drugi, lateński lub przedrzymski do 1 w. n.e., a okres rzymski do końca istnienia Imperium, po którym nastąpiła wędrówka ludów, zakończona przybyciem Słowian i nastaniem wczesnego średniowiecza.

Archeologicznie jednymi z najwcześniej zasiedlonych ziem dzisiejszej gminy Strawczyn były górnicze tereny wokół Góry Zachetnej, eksploatowane przez wiele ludów i okresów, od schyłkowego paleolitu kiedy działała tu kultura świderska, przez kulturę łużycką epoki brązu i przeworską okresu wpływów rzymskich². Prawdopodobne pozostałości cmentarzyska na południowy zachód od Seklówki należały do kultury łużycko-pomorskiej³.

Kolejne krzemienne narzędzia znalezione w pobliżu Bugaju należały do przemysłu tardenuaskiego okresu mezolitu⁴. Okres neolitu charakteryzował się większą częstotliwością obozowania i podróży przez teren dzisiejszej gminy, czego ślady znajdujemy nad rzeką w pobliżu Chełmiec. Są to najstarsze ślady z okresu neolitu⁵ w gminie. Kolejne pozostałości bytności ludzi neolitycznych znaleziono w okolicach Strawczyna, należały prawdopodobnie do cyklu kultur wstęgowych⁶, oraz kultury ceramiki wstęgowej rytej z neolitu

¹ Kaczanowski Piotr, Janusz Krzysztof Kozłowski, Najdawniejsze dzieje ziem polskich, [w:] Wielka Historia Polski, t. 1, pod red. S. Grodzkiego, J. Wyrozumskiego, M. Zgórniaka, Kraków 2003, s. 39.

² WUOZ Kielce, AIP 84-61/55.

³ WUOZ Kielce, AIP 84-61/69.

⁴ WUOZ Kielce, IA UJ P 8/63 i P7, AIP 84-61/46.

⁵ WUOZ Kielce, AIP 84-61/38 44.

⁶ WUOZ Kielce, 4914, kat. 6076, AIP 84-61/83.

starszego⁷. Następnie pod Oblęgorkiem, między Leśnymi Łakami a Podlesiem⁸, oraz samych Łakach⁹ i Strawczynku¹⁰ oraz Promniku, należące do ww. kultury¹¹.

Bogate w znaleziska obozowisko kultury ceramiki sznurowej eneolitu lub końca epoki brązu znaleziono w Pile nad rzeką. Składały się na nie fragmenty krzemienne i groty sercowe.

Średniowiecze

Ok. VI w. na ziemi nadwiślańskiej wkroczyli Słowianie. Okres historyczny zaczął się na obszarze gminy Strawczyn jako terenie między ziemiami Wiślan i Sandomierzaków lub składzie tego ostatniego¹². Nie jest znany dokładny zasięg państwa Wiślan, które w latach 80. IX wieku weszło w skład państwa Wielkomorawskiego, więc także nie można powiedzieć na pewno, że interesujące nas tereny należały do Polski przed podbojem na Czechach Krakowa przez Bolesława Chrobrego z końcem X w.¹³

W państwie Polan tereny nad Bobrzą administracyjnie podlegały Małogoszczowi, który był centrum opola a później kasztelanii małogoskiej. Przynależność do niej mogła być śladem poprzedniego, starszego podziału administracyjnego, może przedpiastowskiego. Prawdopodobnie odpowiadał mu późniejszy podział kościelny, na Bobrzy przebiegała granica archidiecezji gnieźnieńskiej i krakowskiej¹⁴. W połowie XII w. ww. kasztelania została przyłączona do księstwa sandomierskiego, dzielnicy księcia Henryka¹⁵.

Najpełniejszy obraz średniowiecznego krajobrazu dzisiejszej gminy Strawczyn pochodzi z późniejszego okresu, jednak przesłanki archeologiczne pokazują, że od czasów prehistorycznych przynajmniej okolice większości dzisiejszych miejscowości były zasiedlone, lub stanowiły dogodny punkt czasowego pobytu. Sytuacja nie zmieniła się i później, ślady bytności ludzi znajdujemy choćby w Chełmcach nad rzeką¹⁶ i możemy je datować na VIII – XI w. Osada na tym obszarze istniała gdzieś między Chełmcami nad rzeką a dzisiejszymi Chełmcami¹⁷. Zwłaszcza XI w. był okresem w którym ludzie pozostawili wiele śladów swojej obecności. znajdujemy je m. in. w Chełmcach¹⁸, Strawczynku, gdzie osadnictwo występowało na północ od Starej Wsi¹⁹, Strawczynie²⁰, gdzie osada znajdowała się na południe od dzisiejszej miejscowości. Także pozostałe przedhistoryczne tereny osadnicze, jak Bugaj²¹ i Promnik²² były zasiedlone. Tak więc, nawet jeśli tereny osadnicze nie pokrywały się dokładnie z terenami dzisiejszych miejscowości, śmiało można powiedzieć, że ich obszary zachowały ciągłość osadniczą.

⁷ WUOZ Kielce, AIP 84-61/84 i kolejne.

⁸ WUOZ Kielce, AIP 84-61/75.

⁹ WUOZ Kielce, AIP 84-61/76.

¹⁰ WUOZ Kielce, nr obszaru 84-61, nr stanowiska na obszarze 88, AIP 84-61/78 i kolejne.

¹¹ WUOZ Kielce, AIP 84-61/10.

¹² Bystroń, Jan Stanisław, Ugrupowanie etniczne ludu polskiego, Kraków 1925, s. 8.

¹³ Tyszkiewicz Lech A., Słowianie i Awarowie, Organizacja plemienna Słowian, Wrocław 2009, s. 84-93.

¹⁴ Arnold, Stanisław, Podziały administracyjne województwa sandomierskiego, Kielce 2001, s. 6.

¹⁵ tamże, s. 7.

¹⁶ WUOZ Kielce, AIP 84-61/35.

¹⁷ WUOZ Kielce, AIP 84-61/37 39 40 41 i kolejne, AIP 84-61/64 i kolejne.

¹⁸ WUOZ Kielce, AIP 84-61/35.

¹⁹ WUOZ Kielce, AIP 84-61/78, 81.

²⁰ WUOZ Kielce, AIP 84-61/83, 87 i kolejne.

²¹ WUOZ Kielce, IA UJ P 6/63, AIP 84-61/46.

²² WUOZ Kielce, AIP 84-61/5 i kolejne.

Okolice interesującego nas obszaru gminy była usiana własnościami rodu Odrowążów²³, do których mogły należeć także Chęciny, na pewno należał Piekoszów. Jednak tak sytuacja wyglądała w XIV w., natomiast nie ma pewności dla XII i XIII w. Utartym wyjaśnieniem nazwy Chełmce była możliwość wytwarzania tam hełmów dla załogi chęcińskiego zamku²⁴, jednak bardziej prawdopodobne było uwarunkowanie geograficzne, na wzór chełmu ukształtowanej górze²⁵. Nie znaczy to, że wieś nie miała konotacji wojskowych, sądzi się bowiem, że na jej terenie mógł się wznosić w X w. gródek opolny. Najstarszą wzmianką pisaną jest wspomnienie u Jana Długosza kościoła w Chełmcach z 1144 r., fundacji Piotra Włostowica Dunina. Kościół został podniesiony do rangi parafii przed 1340 r. z 240 parafianami²⁶.

Okres Staropolski

Z czasem nastąpiła zmiana ustroju państwa tak, że kasztelani stracili swe realne funkcje na rzecz starostów powiatowych, ci zaś byli powoływani tam, gdzie odbywały się doroczne sądy powiatowe, tzw. roczki. Do 2. połowy XIV w. były to Chęciny, jednak w toku znoszenia roczków, nowe powiaty ustaliły się w dawnych granicach ziem i kasztelani. Nowy powiat chęciński pokrywał się z kasztelanią małogoską, przy zmianie centrum i nabytku w postaci dawnej kasztelani kieleckiej²⁷.

Teren dzisiejszej gminy był obszarem dominacji majątków szlacheckich. Dziedzicem Chełmiec w 1508 r. był Naszcion, natomiast ok. 1556 r. wraz ze Strawczynem Górnym były dzierżawą Mikołaja Secygnińskiego²⁸. Natomiast Korczyn był wsią królewską prawdopodobnie od samego powstania, na pewno w XV i XVI w., kiedy pisemnie potwierdzano istnienie w nim sołectwa, oraz młyna. Administratorem w 1. połowie XVI w. był Hieronim Szafraniec herbu Strykoń, właściciel Włoszczowy, Oleszna i Krasocina, który dla swych synów uzyskał od króla Zygmunta Augusta wydzielenie 4 wsi z powiatu chęcińskiego (Korczyn, Fanisławice, Gnieździska, Zajęczków) tzw. tenuty (dzierżawy) zajęczkowskiej jako ich uposażenia²⁹. Mieszkańcy Korczyna płacili czynsz Szafrancom i odprawiali pańszczyznę na ich terenie (w Rudzie Zajęczkowskiej) oraz płacili podatek leśny dla Radoszyc za możliwość ścinania drzew. W 1580 r. sołectwo wykupił od urzędującej w nim rodziny Kozów Stanisław Gawroński herbu Rawicz, dotychczasowy sołtys³⁰. Kolejnymi właścicielami byli Zofia i Jan Kalinowscy od 1635 r. i Zofia i Paweł Mierzwińscy od 1657 r. W tym czasie wieś z folwarkiem Piotrowiec stanowiła samodzielną dzierżawę, wyłączoną z dzierżawy Zajęczkowskiej. Mierzwińscy mieli dwór przy folwarku piotrowskim, zbudowany z początkiem XVII w. i odbudowany w latach 1657-1660. Wieś była dość biedna, oddalona od większych centrów zbytu towarów rolnych, ponadto skłócona z mieszkańcami Łosień, należącej do Tarłów i mieszkańcami Snochowa, którzy często korzystali z korczyńskiego lasu, a także pól stanowiących łąny wybranieckie, oddane w dzierżawę w zamian za powinności wojskowe. W połowie XVII w. podobnie jak cała okolica tereny dzisiejszej gminy zostały splądrowane przez Szwedów, co zostało powtórzone w 1702 r. W 1774 r. wieś została nadana Annie z

²³ Kosik, Eugeniusz, Średniowieczny rodowód [w:] W rycerskim Strawczynie. Monografia historyczno-gospodarcza gminy Strawczyn, pod red. Eugeniusza Kosika, Ryszarda Nadgowskiego i Dariusza Switalskiego, Kielce 1998, s. 20.

²⁴ Okolice Oblęgorka, Gazeta Kielecka, 1900, nr 101, s. 2.

²⁵ Kosik, Średniowieczny rodowód..., s. 21.

²⁶ tamże s. 23.

²⁷ Arnold, Podziały administracyjne..., s. 10-11.

²⁸ Kosik, Średniowieczny rodowód..., s. 23.

²⁹ tamże s. 22.

³⁰ tamże s. 24.

Młodzianowskich Radońskiej a 6 lat później za zgodą króla stała się częścią małego klucza, wraz z Piotrowcem i Snochowem, które dostał w określony sposób od Mikołaja Tymowskiego stolnik chęciński, Ignacy Skarbek Radoński, syn Anny i Jerzego. W tym czasie powstał nowy dworek kryty gontem, Radońscy prowadzili także browar, przy którym znajdował się szynk³¹.

Strawczyn, siedziba dzisiejszej gminy ma korzenie XV wieczne, była wspominana już w 1425 r. Natomiast w 1491 r. Florian Dunin był właścicielem Strawczyna-Duninowa, części Strawczyna w której najprawdopodobniej znajdował się dwór³². W 1508 r. właścicielem Strawczyna, Promnika i Niedźwiedzia był Mikołaj Dunin, natomiast druga część należała do M. Nasziona³³, który także gospodarował w Chełmcach. Strawczyn, a właściwie dwa Strawczyny, Nagórny (Górny) i Podleśny razem z Oblęgorem i Oblęgorkiem, oraz Promnikiem i Brynicą wchodziły w skład parafii chemieckiej i archidiaconatu kurzelowskiego. Ok. 1540 r. dobra Duninów w Strawczynie Górnym były już własnością Jakuba Secygniowskiego herbu Jelita, podobnie jak Promnik i Chełmce. Były one prawdopodobnie wniesione jako posag, a ich dzierżawcą z kolei był Wacław Jasiński-Syp³⁴. Około tego samego roku właścicielem Oblęgorka minor, czyli Oblęgorka był Hieronim Odrowąż, do którego należały 2 młyny (1 na bobrzy) i lasy. Oblęgork należał w połowie do Adama Śladkowskiego, a połowie do Katarzyny Wolskiej z synami. Znajdowały się tam dwa dwory i folwark³⁵.

W 1551 r. właścicielem Strawczyna, poprzez posag stał się Stanisław Gawroński³⁶. Rodzina ta poprzez wykupy weszła w posiadanie Oblęgorka, poprzez ślub z Barbarą Wolską a później i Niedźwiedzia. W 1560 r. nabył sołectwo Korczyńskie, a do połowy przyszłego wieku Gawrońscy tasowali wsie dzisiejszej gminy między sobą, dopóki przed 1630 r. nie stali się właścicielami Akwizgranu. Nazwa może wskazywać na niemieckich kolonistów, którzy wraz z Holendrami w tym czasie byli lokowani w całym kraju. Rawa z Gawron Gawroński był fundatorem kościoła parafialnego na swoich włościach, w Strawczynie. Parafia została eregowana w 1629 r.

Chełmce i Strawczyn zostały z kolei zamienione na Brzegi, Brzeźno i Żerniki. dobra szlacheckie zostały włączone do powiatu, a trzy wsie królewskie zwiększyły dochód szlacheccia. Taka operacja, zwana frymarkiem zapewne była możliwa dzięki wstawiennictwu starosty chęcińskiego, Hieronima Szafranca³⁷. Obaj byli arianami. Strawczyn Górny posiadał kuźnię i karcznię, a jego mieszkańcy wyrabiali gonty i koła. Około 1600 r. Chełmce i Strawczyn wróciły w ręce szlacheckie, Popowskich herbu Nowina³⁸, by przejść do wojewody lubelskiego i później sandomierskiego, pana w Piekoszowie, Jana Tarły.

Zamek w Strawczynie przetrwał w pamięci mieszkańców, dzięki czemu można było odnaleźć ukryte pod ziemią pozostałości. Budowla z XVII w. dzieło Gawrońskich była podobna do pobliskiego pałacu Tarłów w Piekoszowie i pierwowzoru, pałacu biskupów krakowskich w Kielcach, prostokąta ujętego czterema

³¹ tamże, s. 24.

³² tamże, s. 26.

³³ Chlebowski, Bronisław, Strawczyn [w:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. XI, Warszawa 1890, s. 394.

³⁴ Kosik, Średniowieczny rodowód..., s. 28.

³⁵ tamże, Oblęgorek [w:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. XV, cz. 2., Warszawa 1902, s. 397.

³⁶ Chlebowski, Strawczyn [w:] Słownik geograficzny, s. 394, Kosik, Średniowieczny rodowód..., s. 32.

³⁷ Kosik, Eugeniusz, Średniowieczny rodowód, s. 29.

³⁸ tamże, s. 32.

wieżami³⁹. Nie jest jasne jednak, czy Gawrońskich stać było na takie przedsięwzięcie, co niesie ze sobą możliwość wcześniejszego rodowodu pałacu. Dokumenty wspominały o curia czyli pałacu w Strawczynie Podleśnym w 1521 i 1540 r., a w okolicy polował Kazimierz Wielki, który potrzebowałby siedziby na miejscu. Tak więc Gawrońscy mogli tylko przebudować istniejący obiekt⁴⁰.

Kolejnym pałacem w okolicy był pałac lub zamek w Chełmcach, popularnie zwany zborem, zapewne przez zrównanie wszystkich innowierców przez okolicznych mieszkańców. Z połowy XVI w. pochodzą zapiski o pałacu, należał on do Secygniowskich, a następnie znalazł się we frymarku, w dobrach starostwa chęcińskiego, choć możliwe że został oddany Annie Ostrogskiej z domu Tarnowskiej, której mąż pozostał przy wierze prawosławnej. Budowla o charakterze obronnym została ucywilizowana przez nowego właściciela, Jana Aleksandra Tarłę w 1619 r., który w Podzamczu Piekoszowskim postawił na wzór pałacu biskupów nową, bardziej okazałą siedzibę⁴¹. W pałacu chełmińskim zatrzymał się jeszcze Karol XII, król szwedzki wraz ze swoją armią w 1702 r., po wygranej bitwie pod Kliszowem.

Poza zamkami lokalna szlachta wznosiła także kościoły. Odrowąże ufundowali drewnianą świątynię parafialną w Chełmcach w 1440 r. która jednak spłonęła w 1620⁴². w 1685 r. nastąpiła konsekracja nowej świątyni, fundacji Tarłów. W 1629 r. rozpoczęła się budowa parafialnego kościoła w Strawczynie, przez Krzysztofa Rawę Gawrońskiego⁴³. Barokowa świątynia została także konsekrowana w 1685 r.

Potop szwedzki był falą pustoszącą Rzeczpospolitą, jednak straty materialne były różne w różnych rejonach kraju. Okolice Strawczyna nie posiadały wielkich folwarków, stanowiących podstawę gospodarki szlacheckiej. Miejscowe rody, niezależnie od zamożności raczej dysponowały mniejszymi posiadłościami. Poza tym rejon ten był obszarem górniczym. Okupacja szwedzka zaczęła się we wrześniu 1655 r., natomiast już w lutym 1656 r. Szwedzi zaczęli się wycofywać na północ, chcąc zająć dogodne pozycje przed konfrontacją z wojskami dowodzonymi przez Czarnieckiego, a lokalnie przez kasztelana sandomierskiego Stanisława Witowskiego⁴⁴. On właśnie odniósł zwycięstwo nad armią szwedzką w okolicy Słowika pod Kielcami, nad rzeką lokalnie zwaną Trupieniec. Niestety w kolejnym, 1657 r. sprzymierzeni ze Szwedami Węgrzy siedmiogrodzcy i Kozacy najechali Rzeczypospolitą, w tym okolice Chełmiec i Strawczyna.

Tereny Gór Świętokrzyskich były miejscem eksploatacji górniczej, pełnym punktów wydobywania rud i jej przetopu. Z obszaru dzisiejszej gminy Strawczyn było blisko do Miedzianej Góry i Kielc gdzie znajdowały się rudy miedzi oraz Chęcin gdzie wydobywano ołów. Najdawniejsze pisane ślady kopalnictwa okolic sięgają przywilejów Jana Olbrachta z 1494 r., które wydał po pożarze Chęcin, gdy miasto i okolica straciły swoje spisane prawa⁴⁵. Organizacja górnictwa chęcińskiego z żupnikiem urzędującym właśnie w Chęcinach, a często bywającym starostą chęcińskim opierała się na podobnym, olkuskim. Potop szwedzki skutecznie unieruchomił lub bardzo spowolnił wydobywanie, które ruszyło dopiero w połowie XVIII w. Nadal skupiało się w okolicy

³⁹ tamże, s. 33.

⁴⁰ tamże, s. 35.

⁴¹ Kędracki, Janusz, Chełmiecki zbór, dwór czy zamek [w:] W rycerskim Strawczynie..., s. 35.

⁴² Stępkowski Lech, Dwa wieki strawczyńskiej ziemi [w:] W rycerskim Strawczynie..., s. 40.

⁴³ Chlebowski, Strawczyn [w:] Słownik geograficzny, s. 394.

⁴⁴ Stępkowski Lech, Dwa wieki..., s. 42.

⁴⁵ Łabęcki, Hieronim, Górnictwo w Polsce. Opis kopalnictwa i hutnictwa polskiego pod względem technicznym, historyczno-statystycznym i prawnym. T. 1, s. 293

Miedzianej Góry i Niewachlowa⁴⁶. Na interesujących nas ziemiach dzisiejszej gminy główny i punktami wydobywania, choć oczywiście nie jedynymi były Góra Zachetna, a także Góra Oblęgora⁴⁷.

Trzeba zaznaczyć, że organizacja kopalnictwa królewskiego przebiegała jednak tylko we włościach królewskich. Pozostałe ziemie, w rękach biskupów krakowskich z własną administracją, oraz szlacheckich rządziły się swoimi prawami.

Na wschód od dzisiejszej gminy znajdował się piec w Samsonowie, część jednego kompleksu górniczego (drugi w Suchedniowie) biskupa krakowskiego⁴⁸.

Lokalna szlachta na swoich dobrach poszukiwała rud, jak Tarłowie w Chełmcach od 1619 r. Tu na Górze Zachetnej znajdowały się szyby eksploatowane przez mieszkańców Chłemiec w ramach pańszczyzny⁴⁹. Piece dymarskie początkowo należały do samych hutników, przekazujących swoje umiejętności synom, następnie zostały one przejęte przez lokalne rody szlacheckie⁵⁰. Metal w postaci sztab wędrował następnie do fryszarek, gdzie był oczyszczany i produkowano z niego dobra. Tym zajmował się m. in. zakład Małachowskich w Wólce Kłuckiej, tuż za granicą interesującej nas gminy, niedaleko Kuźniaków.

Mniejsze zakłady były rozsiane wszędzie. Od 1573 r. działał prawdopodobnie w Niedźwiedziu ród hutników o tym nazwisku, po którym nastali Jasiowscy. Huta zakończyła działalność w 1662 r. Także w 2. połowie XVI w. istniały kuźnie w Korczynie i „walkowa” lub „Modrzelówka” w Rudzie Strawczyńskiej w dobrach Secygniowskich. Kuźnica wodna i młyny stały w Pile⁵¹. Huta miedzi i ołowiu była w Bugaju nad Bobrzą⁵², na miejscu dzisiejszego młyna. W latach 1662-1673 działała kuźnia wodna Gawrońskich w Drabowie. Piotrowiec posiadał kuźnicę przy moście od 1629 r. Należała ona kolejno do Bębnowskich, Krzyżanowskich i Mierzwińskich. Ponadto przez okres staropolski działała kuźnica wodna w Burdawie, gdzie działała do XIX w. W samych Kuźniakach dopiero w 1775 r. powstał ćwierćpiec, w dobrach Modlińskich a następnie na przełomie XVIII/XIX w. Radońskich herbu Adbank, zapoczątkowując produkcję na bardzo dużą jak na okolicę skalę⁵³. Surówka, którą wydobywano w ilości 36 centarów tygodniowo była transportowana do dymarki w starostwie ostrołęckim w łomżyńskim⁵⁴.

Poza przeróbką rud metali lokalnie wyrabiano także szkło. XVI wieczne huty znajdowały się w Korczynie, oraz Hucie Oblęgorskiej Górnej i Dolnej⁵⁵ i Niedźwiedziu⁵⁶. Same obiekty były dość prymitywne, przeważnie drewniane z siedmioma piecami do pracy nad wytopem i obróbką szkła.

Lokalnym społecznościom służyły także młyny w Burdonie (Burdawie), wymienione w rejestrze z 1789 r. młyn, osada młyńska, potem fryszernia nad sadzawką⁵⁷, oraz młyn wodny powstały w 1758 r. w Dudkowie (k. Drabowa) a podobny na Lipce pod Trupieńcem⁵⁸.

⁴⁶ tamże, s. 304.

⁴⁷ tamże, s. 373.

⁴⁸ Osiński, Józef Herman, *Opisanie polskich żelaza fabryk*, Warszawa 1782, s. 51.

⁴⁹ Jałowiecki, Romuald, *Górnictwo tradycje [w:] W rycerskim Strawczyniu...*, s. 50.

⁵⁰ Jałowiecki, *Górnictwo tradycje...*, s. 46.

⁵¹ WUOZ Kielce, AIP 84-61/30.

⁵² WUOZ Kielce, nr obszaru 84-61, nr st. na obszarze 36.

⁵³ Jałowiecki, *Górnictwo tradycje...*, s. 48. Łabęcki, *Górnictwo w Polsce...*, s. 328.

⁵⁴ Osiński, *Opisanie polskich żelaza fabryk*, *Tabella Generalna*.

⁵⁵ Jałowiecki, *Górnictwo tradycje...*, s. 50.

⁵⁶ Nadgowski, Ryszard, *W folwarkach i zagrodach (1795-1919) [w:] W rycerskim Strawczyniu...*, s. 68.

⁵⁷ Stępkowski, *Dwa wieki...*, s. 44.

XIX wiek

Po trzecim rozbiorze obszar gminy Strawczyn znalazł się pod zarządem austriackim w tzw. Nowej Galicji. Z początku Austriacy utrzymali stary podział administracyjny⁵⁹, by z czasem dokonać podziału na cyrkule (kreise) z nas interesującym terenem w cyrkule koneckim⁶⁰. Po 1809 r. i wojnie polsko-austriackiej Nowa Galicja została włączona do Księstwa Warszawskiego. Austriackie cyrkule zostały zniesione, zamieniono je w departamenty, na wzór francuski, które dzieliły się na powiaty, w tym wypadku był to powiat szydlowiecki obwodu opoczyńskiego w departamencie radomskim⁶¹. Po przegranej Napoleona i oddaniu Księstwa cesarstwu rosyjskiemu, jako Królestwo Polskie, departamenty zostały zamienione na województwa, z interesującymi nas województwem sandomierskim z siedzibą w Radomiu, któremu podlegał powiat konecki⁶². Ten podział przetrwał do 1845 r. Jedynie wielkość gmin zmieniła się z ok. 10 domów po 1816 do ok. 50 w 1837 r.

W 1837 r. województwa zostały zmienione na gubernie, a w 1845 r. obie gubernie między Wisłą i Pilicą zostały połączone w gubernię radomską, która z kolei została w 1866 r. podzielona na radomską i kielecką, w której znalazł się powiat kielecki, obejmujący ziemie dzisiejszej gminy Strawczyn⁶³. W 1837 r. postanowiono znieść także gminy o wielkości jednej wsi, tworząc gminy z ośrodkami w Snochowicach, która obejmowała Korczyn oraz Wólce Kłuckiej z Drabowem, Kuźniakami, Niedźwiedziem, Oblęgorem i Oblęgorkiem, Hutą Oblęgorską, Strawczynem i Strawczynkiem, Trupieniem i Huciskiem⁶⁴.

W 1812 r. zmarł Kazimierz Tarło, pozostawiając swój majątek, Chełmce i Oblęgorek synowi, nieletniemu w tedy Henrykowi. W 1831 r. dobra te skonfiskowano za udział Tarły w powstaniu listopadowym. Jego matka, zajmująca się nim w czasie małoletniości, Rozalia z Żarskich nadal trzymała jednak połowę tych dóbr, oddając je jednak w dzierżawę. W 1853 Henryk powrócił do kraju i zdołał odzyskać całość dawnego klucza (Chełmce, Oblęgorek, Cierchy, Pępice, Porzeczce, Bugaj) choć współwłaścicielem pozostał Skarb Królestwa Polskiego, z tytułu konfiskaty z lat 30. Rozbudowany dworek w Chełmcach spłonął już w 1863 r. Stało się tak, gdyż Henryk Tarło w kolejnym powstaniu także pomagał Polakom. Wdowa po nim, Leontyna z Sieroszewskich sprzedała posiadłość w 1884 r. wraz z Chełmcami i Oblęgorkiem Władysławowi Halikowi⁶⁵, który wobec długów musiał sprzedać Oblęgorek, a klienta znalazł w Komitecie Jubileuszowym, przez co w 1900 r. dworek został przeznaczony dla Henryka Sienkiewicza. Sam dworek, otoczony gęstym lasem był zapewne oryginalnie inwestycją Tarłów, zamieszkałą do 1870 r., jeszcze przed pracami budowlanymi dla

⁵⁸ Jałowiecki, Górnicze tradycje..., s. 48.

⁵⁹ Kalinka Walerian, Galicya i Kraków pod panowaniem austriackim, Paryż 1853, s. 2.

⁶⁰ Reisser, Franz, Ost und West Galizien nach den neusten beobachtungen, mapa ok. 1:300000, Wiedeń 1805,

⁶¹ Maré, Carl, Schmidt, Paulus, Karte von dem Königreich Pohlen, Gross-Herzogthum Posen und den angrenzenden Staaten in IV Sectionen, mapa ca 1:750000, Berlin 1831, Kolberg, Juliusz, Mappa jeneralna Województwa Sandomierskiego, Atlas Królestwa Polskiego, składający się z 8 map jeograficznych, Warszawa 1827.

⁶² Pająk, J. Z., Dzieje podziałów administracyjnych a granice regionu świętokrzyskiego [w:] Region świętokrzyski. Mit czy rzeczywistość? Kielce 2001, s. 57.

⁶³ tamże, s. 59.

⁶⁴ Nadgowski, Ryszard, W folwarkach i zagrodach (1795-1919) [w:] W rycerskim Strawczynie..., s. 53.

⁶⁵ Kędracki, Janusz, Chełmiecki zbór, dwór czy zamek [w:] W rycerskim Strawczynie..., s. 38. tamże: Nadgowski, Ryszard, W folwarkach i zagrodach (1795-1919), s. 58.

Sienkiewicza. Budowla była parterowa, 10. pokojowa, dopiero z myślą o pisarzu dobudowano piętro, zwiększając ilość pokoi do 18⁶⁶.

Jeszcze w czasach Rzeczypospolitej niektóre wsie w okolicy należały do Kołłątajów. W połowie XIX w. z terenów dzisiejszej gminy należały do nich Strawczyn, Drabów, Burdawa, Wilczków, Niedźwiedź, Hucisko, Janów⁶⁷. Natomiast centrum klucza była Wólka Klucka. Po nich Strawczyn przejął Edward Wzdulski, od którego dzierżawił od 1863 r. Wincenty Żeromski.

Od 1813 r. Oblęgór należał do Gagatnickich, a po nich od lat 80. XIX w. Popławskich. Józef Gagatnicki był także kuratorem nieletnich Bonieckich ze Strawczyńska, których ojciec przejął go wraz z Trupieniem na początku wieku.

Promnik i pałac z końca XVIII w. był centrum klucza Gosłowskich w skład którego wchodziły Ruda Strawczyńska, Akwizgran, Małogoskie, Kamieniec. Po 1820 r. Promnikiem zarządzał Rutkowski, a po powstaniu listopadowym Pankowski, następnie do lat 70. Baliński, a po nim Księżopolski. Dobra promnickie przeszły do Popławskich i po 1918 r. pozostały w rodzinie, choć zostały podzielone między dzieci.

XIX w. był nowym okresem dla lokalnego przemysłu. Wszystkie zakłady hutnicze należące do biskupa krakowskiego zostały upaństwowione przez Austriaków. Rozkwit, albo reanimacja kopalnictwa nastąpiła po wojnach napoleońskich. W 1816 r. stworzono Dyрекcję Górniczą w Kielcach z zamiarem poważnej eksploatacji lokalnych rud. Interesujący nas teren znalazł się w dozorstwie kopalnianym miedzianogórskim⁶⁸. Wiedzano że na tych terenach występują rudy żelaza, które z resztą eksploatowano od Smykowa do Radoszyc, ponadto spodziewano się, że od Miedzianej Góry po Oblęgór ciągną się żyły miedziane. Powołano także dozorstwo Samsonowsko-Radoszyckie hutnicze. Taki stan miał miejsce do 1827 roku i ostatecznego włączenia Dyrekcji do struktur ministerialnych w Warszawie. Z terenem wiązano wiele nadziei i zakładano wiele projektów. Na granicy dzisiejszej gminy miał się znaleźć projektowany kompleks 5 wielkich pieców ze stawem, z proponowaną lokalizacją między Ćmińskiem a Bobrzą⁶⁹. Generalnie jednak obszar był przyćmiony przez pobliskie Niewachlów, Samsonów i Wólkę Klucką. W Samsonowie nowy piec zbudowano w 1818 r., choć przy rozbiórce w 1824 r. pieca w Szalasie⁷⁰. Wielki piec w Kuźniakach, część klucza z Wólką Klócką działał jeszcze w 1875 r. wytopiono wtedy 64,468 pudów surowca⁷¹.

Pomimo górniczej i hutniczej przeszłości, okolica Strawczyńska była w XIX w. typowymi terenami rolniczymi. Uprawiano zboże i ziemniaki, natomiast przemysł zachował się nad rzeką Łososiną. Okres Księstwa Warszawskiego to czas rozbudowy i powstania kuźni wodnej, a w 1844 r. zbudowano 3 fryszerki. od 1860 r. ruszyła budowa nowego pieca, którego właścicielem był Szloma Orner. Przebudowany 20 lat później piec działał do 1897 r.⁷² W Drabowie nad rzeką w 1811 r. lokalni właściciele przywrócili do życia XVII w.

⁶⁶ Okolice Oblęgorka, *Gazeta Kielecka*, 1900, nr 101, s. 2.

⁶⁷ Nadgowski, *W folwarkach i zagrodach...*, s. 59.

⁶⁸ Łabęcki, *Górnictwo w Polsce...*, s. 338.

⁶⁹ tamże, s. 344.

⁷⁰ tamże, s. 339.

⁷¹ Chlebowski, Bronisław, *Kuźniaki [w:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. V, Warszawa 1884, s. 11.

⁷² Jałowiecki, *Górnictwo tradycje*, s. 48.

kuźnicę⁷³, która działała do 1890 r. Poza tym od 1818 r. istniały browar Majera Laskowicza w Oblęgorku, od 1905 r. gorzelnia w Promniku i młyny wodne w Oblęgorku i Strawczynku⁷⁴.

Od wschodu granicę dzisiejszej gminy zamyka rzeka Bobrza, zasadniczo spokojna rzeczka, która nabierała dzikości zimą. Regulacja Bobrzy na odcinku między Oblęgorkiem a Kielcami była następstwem pomysłu oddania dworku Sienkiewiczowi i wiązała się z umożliwieniem dojazdu. Inicjatywa wyszła od ziemian lokalnego Towarzystwa Rolniczego, którzy na groble i trzy mosty wyłożyli własne środki⁷⁵.

Powstanie kościuszkowskie nie objęło bezpośrednio interesującego nas terenu, ale z faktu posiadania tu swoich dóbr Hugo Kołłątaj ukrywał się w pobliskiej Wólce Kłuckiej. Z kolei jego bratanek Eustachy, następca na dobrach nakłaniał lokalnych chłopów do walki z insurgentami kościuszkowskimi oraz sprzyjał Rosjanom. Represje po powstaniu listopadowym objęły głównie Chełmce, dobra Tarłów. Natomiast powstanie styczniowe odbiło się poważniej na okolicy⁷⁶. pod koniec lutego 1863 r. powstańcy przeszli przez Oblęgór, a w kwietniu na 11 dni oddział Zawadzkiego rozbił obóz pod Rudą Strawczyńską. Także w kwietniu Dionizy Czachowski przeszedł przez Strawczyn w kierunku Wólki Kłuckiej, szukając 52 poszukiwanych chłopów, oskarżonych o postawy antypaństwowe i napady na dwory. Poza chłopami powstańcy Czachowskiego ukarali także Eustachego Kołłątaja, dostał upadającą jak na szlachcica karę chłosty, a w jego dobrach odbyła się huczna zabawa. Ten sam oddział powrócił pod Strawczyn w czerwcu, tym razem zajmując się proboszczem strawczyńskim, księdzem Tomaszewskim, czynnie nawołującym parafian do walki z powstańcami i pomocy generałowi Czengieremu, który zyskał bardzo złą sławę walcząc z powstańcami. Jasnym jest, że niektórzy mieszkańcy okolic Strawczyna zostali powołani do carskiej armii, z tego powodu zaraz po powstaniu wracając do domu wzbudzali różne odczucia lokalnej społeczności, z samosądami włącznie.

W 1914 r. pierwszymi oddziałami jakie pojawiły się na interesującym nas terenie były Legiony Piłsudskiego, których oddział Beliny przeprowadzał rozpoznanie w pobliżu Promnika i Piekoszowa. Legiony 19 sierpnia 1914 r. przeszły przez Piekoszów, Promnik, Chełmce, Bugaj do Miedzianej Góry. Rosjanie okopali się w pobliżu Huciska, na wzgórzach wokół Góry Perzowej. Austriacki ostrzał artyleryjski doprowadził do spalenia Piotrowca, z kolei Rudę Strawczyńską podpalił Rosjanie⁷⁷. W działaniach 1914 r. spłonął także młyn w Pile⁷⁸. 1915 r. przyniósł nowy wojskowy podział ziem okupowanych przez wojska cesarsko-królewskie. Austriacy podzielili swoje tereny na dwie, potem jedną gubernię ze stolicą w Lublinie. Pozostawiono także dawne powiaty jako kolejny stopień podziału⁷⁹.

Okres międzywojenny i II wojna światowa.

Po 1918 r. powołano województwa w miejsce guberni, choć były one osadzone na dawnych zaborczych jednostkach administracyjnych. Dzisiejsza gmina weszła w skład nowego województwa kieleckiego i powiatu kieleckiego. Jednak podział na gminy został zmieniony. Gmina Snochowice przejęła miejscowości Strawczyn, Burdawa, Drabów, Ruda Strawczyńska, Korczyn, Śliwiny, Sochów, Kuźniaki,

⁷³ tamże, s. 47.

⁷⁴ Nadgowski, W folwarkach i zagrodach, s. 67, WUOZ Kielce, nr obszaru 84-61, nr stanowsika na obszarze 107.

⁷⁵ Witanowski M.R., Z wędrówek po ziemi chełmińskiej. Oblęgorek, Ziemia, 1924, nr 10, s. 3.

⁷⁶ Nadgowski, W folwarkach i zagrodach..., s. 76.

⁷⁷ Nadgowski, W folwarkach i zagrodach..., s. 78.

⁷⁸ WUOZ Kielce, AIP 84-61/30.

⁷⁹ Pająk, Dzieje podziałów..., s. 59.

Hucisko, Niedźwiedź. Gmina Piekoszków Promnik, Strawczynek, Trupień, Akwizgran, Małogoskie, Chełmce, Polichta, Bugaj. Gmina Mniów Oblęgór, Huta Oblegorska, Widoma, Gmina Niewachlów Oblegorek⁸⁰.

Po Wielkiej Wojnie lat 1914-1918 przemysł powoli zaczął przybierać większe rozmiary. Powstawało wiele małych zakładów, najwięcej szewskich, które zaopatrywały przede wszystkim rynek kielecki⁸¹. W Bugaju pracował młyn z połowy XIX w., a nowe młyny i wiatraki postawiono w Kuźniakach, Strawczynie oraz Burdawie i Drabowie. Największym młynem w okolicy był trzykondygnacyjny w Rudzie Strawczyńskiej, z początku wieku XX. Znajdował się tu także tartak, oba własność Popławskich. Od 1910 r. prowadzono w Strawczynku wydobywanie Barytu.

Jeden z największych projektów gospodarczych przedwojennej Polski, Centralny Okręg Przemysłowy objął także interesujące nas obszary, wchodzące w skład powiatu kieleckiego⁸². Choć ten powiat nie znalazłby się w granicach projektowanego przemysłowego województwa Sandomierskiego.

Ogłoszona 30 sierpnia 1939 r. powszechna mobilizacja objęła ok. 500 mężczyzn okolic Strawczyna⁸³. Równocześnie zaczęli działać dawni niemieccy koloniści okolic Krasocina i Łopuszna, którzy wraz z wybuchem wojny podjęli próby przejęcia mienia Polaków. Z początkiem działań dwie bomby spadły na gospodarstwa w Rudzie Strawczyńskiej, a 3 września pojawili się pierwsi uchodźcy i wycofujący się żołnierze 7 Dywizji Piechoty. Za nimi podążał XV Korpus Zmotoryzowany generała Hermana Hotha. Naprzeciw siebie miał oddziały armii odwodowej „Prusy” generała Stanisława Skwarczyńskiego. 5 września pokazały się motocyklowe patrole Wehrmachtu. Natychmiast zaczęła się akcja aprowizacji armii i rekwizycji broni i odbiorników radiowych. Z końcem działań wojennych żołnierze Wojska Polskiego zaczęli wracać do domów, jednak 117 z nich zginęło na froncie, a 62 zostało wziętych do niewoli. Łącznie ok. 190 mieszkańców okolic Strawczyna zginęło w czasie działań wojennych. Polska Policja Państwowa, zwana popularnie granatową podlegając niemieckiej administracji działała dalej z komendy w Mniowie i posterunków w Łopusznie i Piekoszowie, a część załóg działała w konspiracji. Podobnie część sołtysów starała się pomagać Polsce Podziemnej, choć niektórzy zostali uznani przez władze podziemne za kolaborantów. Czas zawieruchy wojennej sprzyjał zarówno pomyłkom jak i brudnej robocie likwidacji. Powołane 26 października 1939 r. Generalne Gubernatorstwo zachowało podział na gminy, powiaty, natomiast interesujący nas teren wszedł do dystryktu radomskiego.

W okolicy działały różne organizacje od „Hubalczyków” i oddziału „Barabasza” poprzez Armię Krajową, Bataliony Chłopskie, Narodowe Siły Zbrojne i Gwardię Ludową. Sami mieszkańcy powołali do życia w Strawczynku Spółdzielnię Spożywczą „Zgoda”, która poza zwykłą działalnością służyła za bibliotekę wspomagającą tajne nauczanie oraz bazę dla lokalnego oddziału BCh Antoniego Roguli „Walki” i Józefa Poświata „Zbigniewa”. Drugi oddział BCh Wojciecha Kozła „Choiń” istniał w Chełmcach. Władysław Kuraś i Tadeusz Olczyk byli organizatorami ZWZ w Rudzie Strawczyńskiej i Strawczynie, gdzie w grobowcach cmentarnych urządzono skład broni. Poza nimi mniejsze oddziały powstały w większości wsi. Oddziały lokalne

⁸⁰ Nadgowski, W folwarkach i zagrodach..., s. 54.

⁸¹ tamże, s. 70.

⁸² Radocki, Henryk, Centralny Okręg Przemysłowy w Polsce, Warszawa 1939, s. 29.

⁸³ Świtalski, Dariusz, Lata wojny i okupacji 1939-1945 [w:] W rycerskim Strawczynie..., s. 88.

i przechodnie często gościły w pałacu oblęgarskim⁸⁴. Specjalne schrony w lasach służyły zarówno oddziałom partyzanckim jak ukrywającym się Żydom. Niestety miejsca te były odkrywane przez Niemców.

Zwykli mieszkańcy działali także zarówno dla ratowania ludności żydowskiej jak i jej zagłady. Podobne zjawisko występowało wszędzie. Z lokalnej społeczności żydowskiej część została przewieziona do getta w Kielcach przez Łopuszno i Piekoszków, lub bezpośrednio do obozów przez Małogoszcz.

W 1944 r. pod Strawczynem działali nie tylko Niemcy i partyzanci. W rejonie ćwiczył oddział Rosyjskiej Armii Wyzwoleńczej generała Własowa (ROA). Sojusznicy niemieccy uczestniczyli jednak w niefortunnym ostrzale żołnierzy Wehrmachtu, przez co zostali przeniesieni. Kolejni Rosjanie, tym razem radzieccy zostali zrzućeni w okolicy w lipcu, a kolejni przybyli w sierpniu⁸⁵. W 1943 r. w ramach akcji „Gauge” zrzućono z Wielkiej Brytanii cichociemnych, którzy zostali przyjęci w Promniku⁸⁶. Akcje zrzućania sprzętu trwające przez całą wojnę wzmogły się z końcem 1944 r. i rozpoczęciem akcji „Burza”.

Z początkiem stycznia 1945 r. ze zdobytego Sandomierza ruszyła ofensywa na Kielce, jako kontynuacja Operacji Iwowsko-sandomierskiej armii Frontu Ukraińskiego. Już 15 stycznia 1945 pierwsze oddziały radzieckie pojawiły się w Chełmcach, Oblęgorze i Promniku⁸⁷. Niemcy wycofywali się, organizując zasadzki włączając się w potyczki. Do ważniejszej doszło w pobliżu Bobrzy, gdzie Wehrmacht próbował się przebić do Końskich. W czasie działań spłonął młyn w Pile⁸⁸

Front przeszedł dość szybko, pozostawiając jednak Polaków podzielonych, stojących po dwóch stornach barykady: nowej władzy ludowej i jej się sprzeciwiających, oraz tych pozostających między nimi. Niepokoje związane z nową sytuacją, włącznie z wymianą ognia trwały przez całe lata 40.

Administracyjnie nowe tereny pozostały w województwie kieleckim. Gmina Snochowice składała się z 14 gromad: Dobrzeszów, Filipy, Hucisko, Korczyn, Kuźniaki, Niedźwiedź, Nowek, Pałęgi, Piotrowiec, Podewsie, Ruda Strawczyńska, Snochowice, Strawczyn i Wólka Kłucka. Gminy jednak zniesiono w Polsce w 1954 r., powołując w ich miejsce gromady⁸⁹.

Z 1973 rokiem reaktywowano gminy, jednak zamiast przywrócić gminę Snochowice, powołano nową gminę Strawczyn, na ziemiach tej pierwszej (resztę przejęła gmina Łopuszno)⁹⁰. Gmina następnie weszła w skład powiatu kieleckiego Województwa Świętokrzyskiego w 1999 r.⁹¹

⁸⁴ tamże, s. 95.

⁸⁵ tamże, s. 100.

⁸⁶ tamże, s. 101.

⁸⁷ tamże, s. 105.

⁸⁸ WUOZ Kielce, AIP 84-61/30.

⁸⁹ Ustawa z dnia 25 września 1954 r. o reformie podziału administracyjnego wsi i powołaniu gromadzkich rad narodowych, Dz.U. 1954 nr 43 poz. 191.

⁹⁰ Ustawa z dnia 29 listopada 1972 r. o utworzeniu gmin i zmianie ustawy o radach narodowych. Dz.U. 1972 nr 49 poz. 312.

⁹¹ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 sierpnia 1998 r. w sprawie utworzenia powiatów. Dz.U. 1998 nr 103 poz. 652.

5.2.2. Materialne elementy krajobrazu kulturowego

Ogólna charakterystyka

Charakterystyka wartości środowiska kulturowego gminy.

Przystępując do krótkiego omówienia poszczególnych wartości kulturowych terenów gminy, musimy stwierdzić iż nie jest ona zbyt bogata w zabytki architektury oraz materiał archeologiczny. Powodem tego stanu rzeczy jest fakt iż tereny dzisiejszej Gminy Strawczyn w wiekach poprzedzających upadek I Rzeczypospolitej nie były zbyt gęsto zaludnione, co nie sprzyjało powstawaniu tu obiektów mogących przetrwać do naszych czasów. Nie mniej jednak na terenie gminy występują stare osady o średniowiecznej metryce jak chociażby Chełmce czy Strawczyn, które wykształciły ośrodki parafialne. Intensywny rozwój osadnictwa przynosi dopiero czas rozkwitu Staropolskiego Okręgu Przemysłowego oraz przeniesienie ośrodków władzy regionalnej z Sandomierza do Kielc co było katalizatorem rozwoju dzisiejszego powiatu kieleckiego. Okres szybkiego rozkwitu terenów gminy przypada więc na wieki ostatnie. Symbolicznym obiektem tego rozwoju może być wielki piec w Kuźniakach.

Pośród obiektów będących materialnymi śladami przeszłości gminy możemy wyróżnić trzy najważniejsze grupy:

Sakralne

Pośród zabytków związanych ze sferą sacrum możemy wyróżnić trzy podgrupy. pierwsza to świątynie których na terenie gminy są dwie, w Strawczynie i Chełmcach. Obydwa te obiekty mają dużą wartości historyczną. Druga podgrupa to kaplice które na terenach gminy wyróżniają się dużą wartością, przykładem może być kaplica św. Rozalii na Górze Perzowej czy kaplica św. Tekli w Promniku. Trzecim obiektem tego typu jest kaplica w Kuźniakach.

Kolejną podgrupę stanowią kapliczki, figury i krzyże przydrożne licznie występujące na terenie całej gminy.

Techniki

Jedną z cech wyróżniających tereny gminy są zabytki techniki dość licznie reprezentowane. Należą do dwu typów pierwsze to te związane z rolnictwem jak młyny w miejscowościach Strawczyn, Ruda Strawczyńska, Bugaj, Kuźniaki. Drugi typ obejmuje zabytki związane z hutnictwem czego przykładem jest wielki piec w Kuźniakach.

Dworsko-pałacowe

Obecnie istnieją dwa tego typu obiekty. Pierwszy to pałac w Oblęgorku, nie wątpliwa perła architektury oraz towarzyszące mu obiekty w zespole, drugi zaś to dwór w Promniku będący w dość złym stanie technicznym. Do tej grupy zaliczyć możemy również XVII w. dwór w Chełmcach, który w świadomości lokalnej kojarzony jest ze zbozem Arian, a który to obiekt pełnił w przeszłości różne funkcje.

Archeologiczne

Tereny gminy Strawczyn są stosunkowo ubogie w materiał archeologiczny bowiem występuje tu około 200 stanowisk archeologicznych o stosunkowo małej wartości poznawczej. Głównie są to pojedyncze ślady osadnicze. Pochodzą one z różnych epok począwszy od Paleolitu po okres nowożytny.

5.2.3. Zabytki wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wpis do rejestru zabytków, prowadzony przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, jest jedną z form ochrony obiektów zabytkowych.

W rejestrze zabytków województwa świętokrzyskiego znajdują się następujące obiekty z terenów Gminy Strawczyn:

Chelme

- zespół kościoła par. pw. św. Marii Magdaleny i św. Mikołaja: A.461/1-2,
- kościół, nr rej.: 71 z 06.11.1947 oraz 272 z 15.02.1967,
- teren przykościelny w granicach ogrodzenia, nr rej.: 71 z 06.11.1947,
- cmentarz par., nr rej.: 1145 z 25.06.1992 A.462,
- dwór (tzw. zbór ariański), nr rej.: 293 z 26.10.1956 A.463,

Kuźniaki

- zakład wielkopiecowy: A.464/1- 4,
- ruiny wielkiego pieca, nr rej.: 122 z 18.10.1934, 632 z 28.10.71 oraz 1030 z 28.04.1984, A.464/1
- teren zakładu (...), A.464/2,
- dawny przelew, nr rej.: 1030 z 28.04.1984, A.464/2,
- upust na drodze do Dobrzeszowa, nr rej.: 1030 z 28.04.1984, A.464/3,

Oblęgorek

- zespół pałacyku Henryka Sienkiewicza: A.465/1-2,
- pałacyk, nr rej.: 801 z 24.04.1958 oraz 633 z 28.10.1971, A.465/1,
- park, nr rej.: 638 z 17.12.1957 oraz 767 z 30.05.1972, A.465/2,

Promnik

zespół dworski:

- dwór, nr rej.: 765 z 05.05.1972,
- park, nr rej.: 635 z 17.12.1957 oraz 765 z 05.05.1972,

Strawczyn

- kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP, nr rej.: 330 z 03.12.1956 oraz 281 z 15.02.1967 A.467.

5.2.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Ewidencja zabytków znajdujących się na terenie gminy została sporządzona w oparciu o wykaz zabytków nieruchomych wyznaczonych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz badanie terenowe.

Wykaz zabytków nieruchomych sporządzony przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Kielcach zawierają aneksy .

Gminna Ewidencja zawiera 146 kart adresowych w tym 62 kart zabytków architektury i budownictwa oraz 84 karty stanowisk archeologicznych.

Z pośród obiektów architektury i budownictwa ujętych w gminnej ewidencji znalazły się zabytki sakralne, techniki, przydrożne kapliczki, krzyże oraz miejsca pamięci. Karty adresowe stanowisk archeologicznych zostały sporządzone po dokonaniu analizy kart AZP zgromadzonych w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Kielcach.

We wspomnianej ewidencji ujęto 84 stanowiska o średniej i niskiej wartości poznawczej. Najwcześniejsze datowane są na okres paleolitu, najpóźniejsze pochodzą z epoki nowożytnej. Wśród tych stanowisk znajdują się osady, zabytki górnictwa i hutnictwa , najliczniejszą zaś grupę stanowią ślady osadnictwa.

Gminna ewidencja zabytków nie jest zamkniętym zbiorem, przeciwnie wymaga systematycznej aktualizacji.

Szczegółowe informacje o zabytkach, oraz dokumentację fotograficzną zawiera gminna ewidencja zabytków. Wykaz obiektów zabytkowych wpisanych do gminnej ewidencji zabytków zawiera aneks .

5.2.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Zespół kościoła w Strawczynie:

Zespół kościoła parafialnego zlokalizowany na południowym krańcu wsi, na obszarze Padołu Strawczyńskiego nad Łośną (Wierną Rzeką), na stoku wzgórza ze spadkiem w kierunku zachodnim. W obszarze zespołu, ograniczonym pełnym murem kamiennym dawny cmentarz grzebalny, kościół i dzwonnica na pn-wsch od niego. Zabudowa sakralna kościoła w Strawczynie, to drugi po zespole w Chełmcach ważny element dziedzictwa kulturowego Gminy. W związku z usytuowaniem i relacją w krajobrazie szczególnie ważnym jest, rygorystyczna ochrona najbliższego otoczenia, w celu zachowania walorów estetycznych miejscowości

Kościół w Strawczynie - Budowla na rzucie prostokąta, z prezbiterium zakończonym wielokątnie, z dobudówką po prawej stronie, zwieńczone ediculowym szczytem, front flankowany dwoma pilastrami podtrzymującymi belkowanie. Całość budowli, jak i poszczególne pomieszczenia poza linią nawy głównej pokryte dachem dwuspadowym. Ozdobny szczyt barokowy od strony prezbiterium. Sygnaturka na środku dachu nawy głównej. Na teren placu kościelnego prowadzi brama z dzwonnica, pokryta dachem czterospadowym.

Dawny zbór ariański w Chelmcach:

Obiekt posadowiony na zboczu niewielkiego wzniesienia , w centralnej części wsi . Dwór (Zbór) wraz z zespołem kościelnym usytuowanym opodal ubogaca wartością kulturową wsi.

„Zbór” w Chelmcach - Dwukondygnacyjna budowla ceglana na planie kwadratu ze współczesną dobudówką, przykryta dachem przyczółkowym. Fasady posiadają dwie osie, otwory okienne w nich proste, bez dekoracji.

Zespół kościoła w Chelmcach

Usytuowany od strony południowej wsi na grzbiecie wzniesienia tzw. Góry Plebańskiej, u stóp której od strony północnej rozpościera się zabudowa wiejska ciągnąca się równoleżnikowo. Plac kościelny ma układ zwarty, wydłużony na odcinku wschód-zachód, jego środkowa część zajmuje kościół. Ogrodzenie wokół placu przykościelnego murowane, pełne z wejściem głównym usytuowanym od strony północnej. Na wprost kruchty bocznej kościoła. Całość zespołu otacza liczny starodrzew.

Kościół w Chelmcach – orientowany, jednonawowy. Do szerokiej i krótkiej, trzyprzęsłowej nawy przylega węższe i dłuższe prezbiterium z dwoma bliźniaczymi kaplicami, przy jego przęśle zachodnim. Przed nawą od strony zachodniej wysoka trzykondygnacyjna wieża. Na wyposażenie składają się barokowe ołtarze.

Zespół Zakładu wielkopiecowego w Kuźniakach:

Zespół położony jest w centralnej części wsi wzdłuż drogi wiejskiej nad niewielką rzeką. W skład zakładu wchodzi: Wielki piec , dawny przepust, dawny przelew , teren zakłady produkcyjnego oraz ruiny zakładu wielkopiecowego.

Zapis w krajobrazie, walory techniczne i zabytkowe mało czytelne: Przelew obecnie ograniczony jest do kawałka muru u wylotu w pobliżu zakładu wielkopiecowego . Całe urządzenie znajduje się dziś pod drogą o nawierzchni asfaltowej. Należy dążyć do utrzymania odrębności zagospodarowania terenu i zachować jego funkcje.

Ruina Wielkiego Pieca – budowla przemysłowa z kamienia łamanego na rzucie kwadratu w kształcie ściętego ostrołupa, wewnątrz okrągły. Budynek produkcyjny, późniejszy młyn pozbawiony urządzeń.

Układ wodny przekształcony: grobla przystosowana, zlikwidowany przelew, kanał podziemny zachowany w kilkudziesięciometrowym fragmencie, reszta w formie zagruzowanego rowu. Staw zarośnięty nie konserwowany. Teren dawnego zakładu stanowi obecnie gospodarstwo rolne: sad, ogród, pola uprawne i zabudowania mieszkalno-gospodarcze.

Zespół dworski w Promniku:

Zespół dworu w Promniku składa się obecnie z dworu i parku dworskiego otaczającego obiekt . Dwór obecnie znajduje się z stanie postępującej ruiny, zaś park jest zaniedbany i zakrzaczony. Całość założenia leży w centralnej części wsi w pobliżu zbiornika wodnego .

Dwór, Promniki – jednokondygnacyjny budynek na rzucie prostokąta, przekryty dachem łamanym polskim. Elewacja frontowa dwunastoosiowa, z drewnianym gankiem w czwartej osi od lewej strony, wspartym na

dwóch parach kolumn, przekrytym dachem dwuspadowym. Otwory okienne pozbawione dekoracji. Od strony północnej dobudówka przekryta dachem trzyspadowym

Kaplica św. Rozalii: umiejscowiona w naturalnym wytworze skalnym. Wnętrze wyposażone w dwa ołtarze Św Rozalii , patronki kaplicy , M.B. Częstochowskiej materiał drewniane .

Młyn wodny Bugaj:

Obiekt leży nad malowniczą rzeką, w pobliżu skrzyżowania dróg Kielce-Ruda Strawczyńska (wschód – zachód) w centrum wioski.

Młyn - Drewniana budowla posadowiona na kamiennej podmurówce. Od strony rzeki drewniana dobudówka z urządzeniem koła wodnego; główne pomieszczenie jak i dobudówka pokryte dachem dwuspadowym

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Analiza SWOT wynikająca z oceny stanu dziedzictwa kulturowego oraz uwarunkowań jego ochrony i promocji

Analiza „S”

Mocne strony:

- położenie gminy przy głównych szlakach komunikacyjnych;
- walory przyrodnicze i krajobrazowe;
- bogata historia terenu gminy związana z górnictwem kruszcowym i hutnictwem;
- szlaki turystyczno – kulturowe;
- wartościowe obiekty sakralne;
- zabytki techniki;
- Dobrze rozwinięta oferta turystyczna;

Analiza „W”

Słabe strony:

- zły stan techniczny obiektów zabytkowych;
- niewykorzystanie potencjału zabytków;
- niska świadomość ochrony zabytków;
- samowolna przebudowa obiektów zabytkowych (obiekty poza rejestrem zabytków) ;
- przedkładanie dobra własnego nad dobro społeczne;

Analiza „O”

Szanse i możliwości rozwoju:

- autonomia samorządu terytorialnego;
- popularyzacja dziedzictwa kulturowego jako „modnej dziedziny”;
- stworzenie cyklicznych i okolicznościowych przedsięwzięć, imprez promujących zabytki;
- kształtowanie wrażliwości na kulturę oraz edukacja regionalna dzieci i młodzieży;
- organizowanie konkursów i plenerów malarskich, fotograficznych, konkursów literackich;
- wykorzystanie Kielc, Chęcin, Sandomierza, Ujazdu, Opatowa, Świętego Krzyża i innych miejscowości związanych z ruchem turystycznym dla promocji gminy;
- odtwarzanie tradycyjnych zawodów i rzemiosł, pielęgnacja folkloru oraz rodzimych tradycji, zwyczajów i obyczajów;
- wsparcie finansowe z funduszy UE, programów rządowych i innych pozabudżetowych źródeł;
- nawiązanie współpracy z sąsiednimi gminami;

- wykorzystanie metod aktywnego marketingu do rozpoznania rynku turystycznego w celu wejścia na ten rynek;
- tworzenie oferty turystycznej bazującej na dziedzictwie kulturowym i przyrodniczym gminy;
- rozbudowa agroturystyki;
- promowanie szlaków turystyczno-kulturowych i rozwój turystyki aktywnej;
- stworzenie atrakcyjnej bazy danych o dziedzictwie kulturowym gminy;
- współpraca z organizacjami turystycznymi, młodzieżowymi i innymi;
- stworzenie nowoczesnej placówki muzealnej o zasięgu regionalnym, popularyzującej wiedzę o hutnictwie regionu;

Analiza „T”

Zagrożenia i bariery:

- niepewność, czy działanie przyniesie zamierzony skutek;
- kryzys gospodarczy i związane z nim ograniczenie inwestycji;
- zagrożenie nieprzewidywalnością warunków atmosferycznych.

7. Założenia programowe, priorytety i kierunki działań Programu opieki nad zabytkami.

I Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego.

I/1. Zahamowanie procesu niszczenia zabytków i poprawa stanu ich zachowania:

- a) Rewaloryzacja zabytkowych terenów zielonych – parków, cmentarzy, oraz pozostałych miejsc pamięci (mogiły) ;
- b) Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy w postaci stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo – konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych;

I/2. Zwiększenie atrakcyjności obiektów zabytkowych dla potrzeb społecznych, edukacyjnych i turystycznych:

- a) Bieżące prace porządkowe przy zabytkowych zespołach zieleni:
- b) I/3. Tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami:**
 - a) Wspieranie i rozwój tradycyjnych zawodów i rzemiosł oraz tradycyjnej sztuki budowlanej;
 - b) Wspieranie inicjatyw tworzenia gospodarstw agroturystycznych w obiektach zabytkowych;
 - c) Wspieranie powstawania lokalnych wystaw, muzeów, izb pamięci, skansenów;
 - d) Pomoc w promocji istniejących na terenie gminy muzeów.

II. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

II/1. Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego.

- a) Weryfikacja obowiązujących planów w zakresie aktualizacji zagadnień związanych z ochroną zabytków.
- b) Kompleksowe przebadanie krajobrazu kulturowego i sporządzenie naukowej analizy (studium) krajobrazu kulturowego Gminy
- c) Ochrona historycznych nazw miejscowości, przysiółków, miejsc, obiektów, oraz nazw geograficznych, za pomocą jednolitego wzoru tablic;

II/2. Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy.

- a) Kompleksowa ochrona wszystkich elementów krajobrazu kulturowego;
- b) Aktualizowanie gminnej ewidencji zabytków;
- c) Ochrona dziedzictwa niematerialnego obejmującego:
 - tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
 - sztuki widowiskowe;
 - zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne;
 - wiedzę i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata;
 - umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

II/3. Ochrona układów ruralistycznych.

- a) Wypełnianie zabudową wolnych działek budowlanych w obszarach miejscowości zabudową zgodną z kompozycją przestrzenną miejscowego układu.

III. Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz edukacja, popularyzacja i promocja służąca budowaniu tożsamości i wrażliwości na kulturę.

III/1. Badanie i dokumentacja historii i substancji zabytkowej gminy:

a) Stworzenie systemu informacji o dziedzictwie kulturowym gminy i regionu poprzez wykorzystanie strony internetowej gminy, lub stworzenie nowej strony, zawierającej informacje o walorach krajobrazu kulturowego, zabytkach oraz historii gminy i regionu, o miejscowych tradycjach, zwyczajach, obyczajach i legendach jak również wiadomości z dziedziny ochrony i promocji zabytków, aktualnych informacji i zmian prawnych w tej dziedzinie, oraz informacje i pomoc dla właścicieli zabytków.

III/2. Edukacja i popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym regionu.

- a) Wprowadzenie do programów nauczania w przedszkolach i szkołach tematyki regionalnej celem upowszechniania wiedzy o regionie, jego historii i tradycji;

- b) Organizowanie zajęć terenowych powiązanych z poznawaniem krajobrazu kulturowego i miejsc związanych z historią;
- c) Popularyzacja ochrony dziedzictwa, poprzez różnego rodzaju formy promocji ” (koszulki, kubki, długopisy z nadrukowanymi atrakcyjnymi tekstami);
- d) Organizowanie konkursów (fotograficznych, plastycznych, literackich i innych) związanych z dziedzictwem kulturowym gminy oraz tworzenie wystaw pokonkursowych.

III/3 Promocja dziedzictwa kulturowego i rozwój turystyki

- a) Stworzenie systemu informacji wizualnej w postaci tablic informacyjnych;
- b) Promowanie gminy w Internecie;
- c) Współpraca z organizacjami turystycznymi (np.: PTTK) oraz młodzieżowymi;
- d) Wykorzystanie potencjału turystycznego Sandomierza, Ujazdy, Chęcin Kielc i Św w celu promowania gminy na terenie wymienionych ośrodków turystycznych ;
- e) Kontynuowanie współpracy z sąsiednimi gminami;
- f) Stworzenie cyklicznych i okolicznościowych imprez promujących gminę i jej dziedzictwo;
- g) Udział gminy w konkursach i pokazach promujących regionalne tradycje;
- h) Wspieranie rozwoju agroturystyki;
- i) Wykorzystanie istniejących szlaków pielgrzymkowo – tematycznych i tworzenie nowych rekreacyjno kulturowych;
- j) Wydanie albumu fotograficznego promującego gminę, oraz tworzenie przewodników, katalogów, informatorów o gminie;

Ewentualne propozycje imprez promujących historię i dziedzictwo kulturowe gminy :

- Wjazd Kazimierza Wielkiego na polowanie (na pamiątkę polowań jakie według tradycji odbywał tu król);
- Zrabowanie dworu w Chełmcach przez Szwedów (Szwedzi na terenie gminy intensywnie działali i z pewnością ich działania nie ominęły wspomnianego obiektu);
- Przemarsz legionów przez Chełmce i Bugaj na pamiątkę odzyskania niepodległości;
- Inscenizacja walk z okresu I wojny światowej pod Kuźniakami;
- „Eustachowe baty” (impreza upamiętniająca karę jaka spotkała Eustachego Kołłątaja, za pomoc wojskom carskim przeciwko powstańcom styczniowym, został skazany na splądrowanie jego majątku poprzez długotrwałą biesiadę okolicznych ziemian, oraz chłostę.

8. Przykładowe źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

1. Budżet Gminy Strawczyn

Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować nakłady konieczne na:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- sporządzenie odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
 - odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
 - odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50 % oryginalnej substancji tej przynależności;
 - odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- wykonanie instalacji przeciwwilgociowej;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa pkt. 7-15;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

2. Dofinansowanie z budżetu państwa

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (DzU z 2003 r., nr 162, poz. 1568 z późn. zm.) określa ogólne zasady finansowania opieki nad zabytkami z budżetu państwa, natomiast szczegółowe zasady określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie udzielania dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2005 r. nr 112, poz. 940 z późn. zm.). Zgodnie z tymi przepisami opieka nad obiektem zabytkowym sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza obiektu, niemniej jednak o dotacje celowe z budżetu państwa ubiegać się osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub jednostki organizacyjne będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru, lub posiadające zabytek w trwałym zarządzie. Dotacji udzielić może minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego lub wojewódzki konserwator zabytków.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego udziela dofinansowania w ramach:

1. Ogłaszanych przez siebie programów operacyjnych. Zadań związanych z ochrona zabytków dotyczy program Dziedzictwo Kulturowe.

Priorytet 1: Ochrona zabytków

Celem priorytetu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, ochrona i udostępnianie zabytków na cele publiczne.

Priorytet 3: Kultura Ludowa

Celem priorytetu jest umacnianie tożsamości regionalnej, zachowanie, dokumentowanie i propagowanie różnorodnych zjawisk kultury ludowej.

Priorytet: 5 Ochrona zabytków archeologicznych

Celem priorytetu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego na terenie Polski zgodnie z zasadami konserwatorskimi opartymi na zasadzie zrównoważonego rozwoju, zapisanej w art. 5 Konstytucji RP.

2. W ramach programu: Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania środków europejskich na rzecz rozwoju kultury poprzez dofinansowanie wkładu własnego do wybranych zadań realizowanych ze środków europejskich.

3. Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2007 – 2013

Dofinansowanie możliwe w nowej perspektywie budżetowej.

4. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 – 2013.

Oś 3 Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej

Dofinansowanie możliwe w nowej perspektywie budżetowej.

Bibliografia

Opracowania:

- Arnold, Stanisław, Podziały administracyjne województwa sandomierskiego, Kielce 2001.
- Bobiński, Antoni, Bazewicz, Józef Michał, Przewodnik po Królestwie Polskim, t. 1-2, Warszawa 1901-1902,
- Bystroń, Jan Stanisław, Ugrupowanie etniczne ludu polskiego, Kraków 1925.
- Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (Dziennik Ustaw).
- Kalinka Walerian, Galicya i Kraków pod panowaniem austriackim, Paryż 1853.
- Łabęcki, Hieronim, Górnictwo w Polsce. Opis kopalnictwa i hutnictwa polskiego pod względem technicznym, historyczno-statystycznym i prawnym, t. 1, Warszawa 1841.
- Osiński, Józef Herman, Opisanie polskich żelaza fabryk, Warszawa 1782.
- Pajak, Jerzy Z., Dzieje podziałów administracyjnych a granice regionu świętokrzyskiego [w:] Region świętokrzyski. Mit czy rzeczywistość? Kielce 2001.
- Radocki, Henryk, Centralny Okręg Przemysłowy w Polsce, Warszawa 1939.
- Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej z oznaczeniem terytorjalnie im właściwych władz i urzędów oraz urządzeń komunikacyjnych, pod red. Tadeusza Bystrzyckiego, Przemyśl-Warszawa 1933.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, tt V-XV, Warszawa 1884-1902.
- Wielka Historia Polski, t. 1, pod red. S. Grodzkiego, J. Wyrozumskiego, M. Zgórniaka, Kraków 2003.
- Witanowski, M.R., Z wędrówek po ziemi chełmińskiej. Oblęgorek, Ziemia, 1924, nr 10.
- W rycerskim Strawczynie. Monografia historyczno-gospodarcza gminy Strawczyn, pod red. Eugeniusza Kosika, Ryszarda Nadgowskiego i Dariusza Świtalskiego, Kielce 1998.
- Tyszkiewicz, Lech A., Słowianie i Awarowie, Organizacja plemienna Słowian, Wrocław 2009.
- Zinberg, Izidor, Skorowidz Królestwa Polskiego czyli Spis alfabetyczny, t. 1-2, Warszawa 1877.

Mapy:

- Egloff, Jerzy, Karta pocztowa i przemysłowa Królestwa Polskiego, mapa, skala ok. 1:1 092 000, Warszawa 1846.
- Generalgouvernement - Distrikt Radom, mapa, skala 1:800 000, Kraków 1939.
- Gotz, Marcelli, Karta dróżna Królestwa Polskiego z pokazaniem odległości na traktach pocztowych i bocznych, mapa, skala ok. 1:1 008 000, 1859.
- Kolberg, Juliusz, Mappa jeneralna Województwa Sandomierskiego, Atlas Królestwa Polskiego, składający się z 8 map jeograficznych, Warszawa 1827.
- Mapa Taktyczna Polski, Kielce, P 45 S 31, mapa, skala 1:100 000, Warszawa 1929.
- Maré, Carl, Schmidt, Paulus, Karte von dem Königreich Pohlen, Gross-Herzogthum Posen und den angrenzenden Staaten in IV Sectionen, mapa, ok. 1:750 000, Berlin 1831.
- Reisser, Franz, Ost und West Galizien nach den neusten beobachtungenen, mapa, ok. 1:300 000, Wiedeń 1805.
- Rzeczpospolita Polska, mapa administracyjna, skala 1:750 000, Warszawa 1999.
- West Galizien. Bl. 2, enthaltend den Konskier, Radomer, Jozefower und Opatower Kreis, mapa, skala ok. 1:530 000, Wiedeń 1803.

Województwa centralne i wschodnie Rzeczypospolitej Polskiej, mapa, skala 1:1 000 000, Warszawa 1933.

Województwa kieleckie, radomskie i tarnobrzeskie, mapa krajoznawczo samochodowa, skala 1:500 000, Warszawa 1976.

Zinberg, Izidor, Mappa pocztowa Królestwa Polskiego z wykazaniem wszelkich dróg oraz odległości na nich ułożona podług najnowszych źródeł urzędowych, mapa, skala ok. 1:1 008 000, Warszawa 1881.

Strony internetowe:

isap.sejm.gov.pl

Archiwum Urzędu Ochrony Zabytków w Kielcach:

Karty ewidencyjne zabytków nieruchomych,

Karty ewidencyjne zabytków ruchomych,

Karty stanowisk archeologicznych AZP,

Aneksy

Aneks 1

Wykaz zabytków wpisanych do gminnej ewidencji zabytków

Zabytki budownictwa i architektury wpisane do gminnej ewidencji zabytków			
Lp.	Miejscowość	Obiekt zabytkowy	Datowanie
1	AKWIZGRAN	KRZYŻ	1908 r.
2	BUGAJ	KRZYŻ	1. poł XX w.
3	BUGAJ	MŁYN WODNY	XIX w.
4	CHEŁMCE	CMENTARZ PARAFIALNY	XIX w.
5	CHEŁMCE	DWÓR (DAWNY ZBÓR ARIAŃSKI (?))	XVII w.
6	CHEŁMCE	KOŚCIÓŁ	1665 r.
7	CHEŁMCE	KRZYŻ	XIXI/XX w.
8	CHEŁMCE	KRZYŻ	1937 r.
9	CHEŁMCE	CMENTARZ PRZYKOŚCIELNY	XVII w
10	CHEŁMCE	OGRODZENIE I SCHODY KOŚCIOŁA	XIX w.
11	HUCISKO	KAPLICA ŚW. ROZALII	XVIII w.
12	HUCISKO	KRZYŻ	2. poł. XX w.
13	HUCISKO	KRZYŻ	Poł. XX w.
14	HUCISKO	KRZYŻ	XIX/XX w.
15	KORCZYN	KRZYŻ	1941 r.
16	KUŻNIAKI	DAWNY PRZELEW	1860 – 1870 r.
17	KUŻNIAKI	DAWNY PRZEPUST	1860 – 1870 r.
18	KUŻNIAKI	KRZYŻ	1931 r.
19	KUŻNIAKI	KRZYŻ	XIX w. (?)
20	KUŻNIAKI	RUINY BYDYNKU PRODUKCYJNEGO PÓŹNIEJ MŁYNA	2. poł. XIX w.

21	KUŹNIAKI	RUINY WIELKIEGO PIECA	1860-1870 przeb. 1890 r.
22	KUŹNIAKI	TERENY ZAKŁADU PRODUKCYJNEG	2 poł. XVIII/XIX w
23	KUŹNIAKI	ZESPÓŁ KAPLICZKI MATKI BOSKIEJ	2. poł. XIX w.
24	MAŁOGOSKIE	KRZYŻ	1929 r.
25	OBLĘGOR (HUTA OBLEGORSKA)	KRZYŻ	XIX w.
26	OBLĘGOR	KRZYŻ	1934 r.
27	OBLĘGOREK	BRAMA WJAZDOWA	1900 – 1902 r.
28	OBLĘGOREK	KRZYŻ	1914 r.
29	OBLĘGOREK	PAŁAC	1864 - 83, 1895, 1900 - 1902 r.
30	OBLEGOREK	PARK PRZYPALACOWY	XIX w przekomp. Ok. 1900 r..
31	OBLEGOREK	POSTUMENT PRZY PAŁACU	XIX – XX w.
32	OBLĘGOREK	KRZYŻ	XIX w.
33	OBLEGOREK	POPIERSIE W PARKU PRZYPALACOEYM	1901 r.
34	OBLEGOREK	KAPLICA	XIX w.
35	OBLEGOREK	KRZYŻ	1866 r.
36	PROMNIK	DWÓR	II Poł XVIII w
37	PROMNIK	FIGURA MATKI BOSKIEJ	Lata 20 II w
38	PROMNIK	KAPLICA ŚW TAKIL	XIX w.
39	PROMNIK	PARK	XVIII w.
40	RUDA STRAWCZYŃSKA	BUDYNEK MIESZKALNY DAWNA SZKOŁA	Pocz. XX w.
41	RUDA STRAWCZYŃSKA	KRZYŻ	1915 r (?)

42	RUDA STRAWCZYŃSKA	MŁYN MOTOROWY	XX w.
43	RUDA STRAWCZYŃSKA	SPOCHLERZ	XX w.
44	RUDA STRAWCZYŃSKA	BUDYNEK GOSPODARCZY	XIX w.
45	STRAWCZYN	MIEJSCE PAMIĘCI NARODOWEJ	2. poł. XX w.
46	STRAWCZYN	BRAMA CMENTARNA	I poł XX w
47	STRAWCZYN	CMENTARZ PARAFIALNY	około poł XIX w.
48	STRAWCZYN	OGRODZENIE KOŚCIOŁA	XVII w. (?)
49	STRAWCZYN	CMENTARZ PRZYKOŚCIELNY	XVII w
50	STRAWCZYN	DZWONNICA	Poł XIX w.
51	STRAWCZYN	FIGURKA	1816 r.
52	STRAWCZYN	KOŚCIÓŁ par. pw. WNIEBOWZIECIA NMP	1629 r.
53	STRAWCZYN	KRZYŻ	1944 r.
54	STRAWCZYN (DRABÓW)	MŁYN	Poł XIX w.
55	STRAWCZYNEK	KRZYŻ	1905 r.

Stanowiska archeologiczne wpisane do gminnej ewidencji zabytków						
Lp.	Miejscowość	Funkcja obiektu	Chronologia	Nr obszaru AZP	Nr Stanowiska w miejscowości	Nr Stanowiska na obszarze
1	Bugaj	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	84-61	2	33
2	Bugaj	Ślad osadnictwa	Neolit	84-61	23	54
		Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze (XI – XIII w.)			
		Osada	Późne średniowiecze i okres wczesno nowożytny			
3	Bugaj	Ślad osadnictwa	Przemysł tardenuaski	84-61	3	34
4	Bugaj	Ślad huty metali kolorowych ołowiu	Okres wczesno nowożytny i nowożytny XVI-XVIII w.	84-61	5	36
5	Bugaj	Ślad osadnictwa	Pradzieje	84-61	24	55
		Osada	Późne średniowiecze i okres wczesno nowożytny			
6	Chelmce	Ślad osadnictwa	Epipaleolit i mezolit	84-61	1	32
7	Chelmce	Ślad osadnictwa (obozowisko)	Eneolit lub wczesny brąz	84-61	4	35
8	Chelmce	Kopalnia barytu i galeny	Okres nowożytny XVI-XVII w.	84-61	6	37
9	Chelmce	Kuźnica wodna , relikty młyna wodnego	Okres nowożytny	84-61	7	38
		Ślad osadnictwa	Okres wczesno nowożytny i nowożytny			
10	Chelmce	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze	84-61	8	39
		Ślad osadnictwa	Okres wczesno nowożytny i nowożytny			

11	Chelmce	Ślad osadnictwa	Okres wczesno nowożytny	84-61	9	40
12	Chelmce	Ślad osadnictwa	późne średniowiecze	84-61	10	41
		Ślad osadnictwa	wczesno nowożytny			
13	Chelmce	Ślad osadnictwa	wczesno nowożytny	84-61	11	42
14	Chelmce	Ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze XI-XIII w.	84-61	12	43
15	Chelmce	Ślad osadnictwa	Pradzieje	84-61	13	44
		Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze i okres wczesno nowożytny			
16	Chelmce	Ślad osadnictwa	Pradzieje	84-61	14	45
		Osada	Późne średniowiecze i okres wczesno nowożytny			
17	Chelmce	Ślad osadnictwa	Neolit	84-61	15	46
		Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze			
		Ślad osadnictwa	Okres wczesno nowożytny			
18	Chelmce	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze i Okres wczesno nowożytny	84-61	16	47
19	Chelmce	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze	84-61	17	48
		Ślad osadnictwa	Okres wczesno nowożytny			
20	Chelmce	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze i Okres wczesno nowożytny	84-61	18	49
21	Chelmce	Ślad osadnictwa	Pradzieje	84-61	19	50
		Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze i Okres wczesno nowożytny			
22	Chelmce	Ślad osadnictwa	Pradzieje	84-61	20	51

		Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze i Okres wczesno nowożytny			
23	Chelmce	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze i Okres wczesno nowożytny	84-61	21	52
24	Chelmce	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze	84-61	22	53
25	Chelmce	Ślad osadnictwa	Neolit (?)	84-61	25	56
26	Chelmce	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze i Okres wczesno nowożytny	84-61	26	57
27	Chelmce	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze	84-61	27	58
		Ślad osadnictwa	Okres wczesno nowożytny			
28	Chelmce	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze i Okres wczesno nowożytny XIV-XVII w.	84-61	28	59
28	Chelmce	Ślad osadnictwa	Okres wczesno nowożytny i nowożytny	84-61	29	60
30	Chelmce	Ślad osadnictwa	Neolit	84-61	30	61
		Osada	Późne średniowiecze i Okres wczesno nowożytny			
31	Chelmce	Osada	Późne średniowiecze i Okres wczesno nowożytny	84-61	31	62
32	Chelmce	Ślad osadnictwa	Paleolit schyłkowy	84-61	32	63
		Osada	V okres brązu			
		Ślad osadnictwa	Paleolit schyłkowy			
		Ślad osadnictwa	Okres wpływów rzymskich			
33	Chelmce	Ślad osadnictwa	Neolit	84-61	33	64
		Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze			

		Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze			
		Ślad osadnictwa	Okres nowożytny			
		Ślad osadnictwa	(?)			
34	Chelmce	Osada	Okres wczesno nowożytny	84-61	34	65
35	Chelmce	Ślad osadnictwa	Okres wczesno nowożytny	84-61	35	66
36	Chelmce	Ślad osadnictwa	Okres wczesno nowożytny	84-61	36	67
37	Chelmce	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze	84-61	37	68
		Ślad osadnictwa	Okres wczesno nowożytny			
38	Chelmce	Ślad osadnictwa Osada	Pradzieje Okres wczesno nowożytny	84-61	38	69
39	Chelmce	Ślad osadnictwa	Okres wczesno nowożytny i nowożytny	84-61	39	70
40	Chelmce	Ślad osadnictwa	Okres wczesno nowożytny i nowożytny	84-61	40	71
41	Chelmce	Osada	Wczesne średniowiecze VIII-X w.	84-61	41	72
		Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze			
		Ślad osadnictwa	Okres wczesno nowożytny i nowożytny			
42	Chelmce	Ślad osadnictwa	Neolit	84-61	42	73
		Ślad osadnictwa	Pradzieje			
43	Chelmce	Ślad osadnictwa	Pradzieje	84-61	43	74
		Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze VIII - X w.			
		Ślad osadnictwa	Okres wczesno nowożytny			
44	Chelmce	Ślad osadnictwa	Neolit	84-61	44	75
		Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze			

		Ślad osadnictwa	Okres wczesno- nowożytny i nowożytny			
45	Chelmce	Ślad osadnictwa	Okres nowożytny	84-61	45	76
46	Chelmce	Cmentarzysko	Halsztacki	84-61	46	77
47	Kuźniaki	Ślad osadnictwa	Średniowiecze	83-60	1	20
48	Kuźniaki	Punkt osadniczy	Okres nowożytny	83-60	2	21
49	Niedźwiedź	Osada	Późne średniowiecze	83-60	1	22
		Huta szkła	Okres nowożytny			
50	Niedźwiedź	Ślad osadnictwa	Okres wczesno nowożytny i nowożytny	84-61	2	93
51	Oblęgór	Ślad osadnictwa	Okres wczesno nowożytny	84-61	1	87
52	Oblęgorek	Ślad osadnictwa	Neolit	84-61	1	85
53	Oblęgorek	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze i okres wczesno nowożytny	84-61	2	86
54	Promnik	Ślad osadnictwa	okres wczesno nowożytny i nowożytny	84-61	1	1
55	Promnik	Ślad osadnictwa	okres wczesno nowożytny	84-61	2	2
56	Promnik	Ślad osadnictwa	okres wczesno nowożytny	84-61	4	4
57	Promnik	Osada	Wczesne średniowiecze i okres nowożytny	84-61	5	5
58	Promnik	Osada	Późne średniowiecze i okres nowożytny	84-61	6	6
59	Promnik	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze i okres nowożytny	84-61	7	7
60	Promnik	Ślad osadnictwa	Okres wczesno nowożytny	84-61	8	8
61	Promnik	Osada	Późne średniowiecze i okres nowożytny	84-61	9	9
62	Promnik	Ślad osadnictwa	Starszy neolit	84-61	10	10

		Ślad osadnictwa	Okres wczesno nowożytny i nowożytny			
63	Promnik	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze	84-61	11	11
		Ślad osadnictwa	Okres wczesno nowożytny i nowożytny			
64	Promnik	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze	84-61	12	12
		Ślad osadnictwa	Okres wczesno nowożytny			
65	Promnik	Ślad osadnictwa	Okres wczesno nowożytny	84-61	13	13
66	Strawczyn	Relikty założenia rezydencjonalne dwór-pałac	1. poł XVII-XVIII w.	84-61	1	94
67	Strawczyn	Ślad osadnictwa	Starszy neolit	84-61	2	95
68	Strawczyn	Kuźnia wodna	Okres nowożytny XIX w.	84-61	3	96
69	Strawczyn	Ślad osadnictwa	Pradzieje	84-61	4	97
		Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze XI – XIII w.			
70	Strawczyn	Ślad osadnictwa	Starszy neolit	84-61	5	98
71	Strawczyn	Ślad osadnictwa	Neolit	84-61	6	99
		Ślad osadnictwa	Okres wczesno nowożytny			
72	Strawczyn	Ślad osadnictwa	Neolit	84-61	7	100
		Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze			
		Ślad osadnictwa	Okres wczesno nowożytny			
73	Strawczyn	Ślad osadnictwa	Neolit	84-61	8	101
		Osada	Późne średniowiecze i Okres wczesno nowożytny			
74	Strawczyn	Ślad osadnictwa	Neolit	84-61	9	102

75	Strawczyn	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze XI- XIII w.	84-61	10	103
		Osada	Wczesne średniowiecze i okres wczesno nowożytny			
76	Strawczyn	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze XI- XIII w.	84-61	11	104
		Ślad osadnictwa	Okres wczesno nowożytny			
77	Strawczyn	Ślad osadnictwa	Neolit	84-61	12	105
		Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze Okres wczesno nowożytny			
		Osada	Średniowiecze XI- XIII w. Późne średniowiecze i okres wczesno nowożytny			
78	Strawczyn	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze XI- XIII w.	84-61	13	106
		Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze i okres wczesno nowożytny			
79	Strawczynek	Ślad osadnictwa	Neolit	84-61	1	88
80	Strawczynek	Ślad osadnictwa	Pradzieje (neolit?)	84-61	2	89
		Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze			
		Ślad osadnictwa	Okres wczesno nowożytny			
81	Strawczynek	Ślad osadnictwa	Neolit	84-61	3	90
		Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze			
82	Strawczynek	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze i okres wczesno nowożytny	84-61	4	91
83	Strawczynek	Osada	XI- XIII w	84-61	5	92
		Osada	Późne średniowiecze			

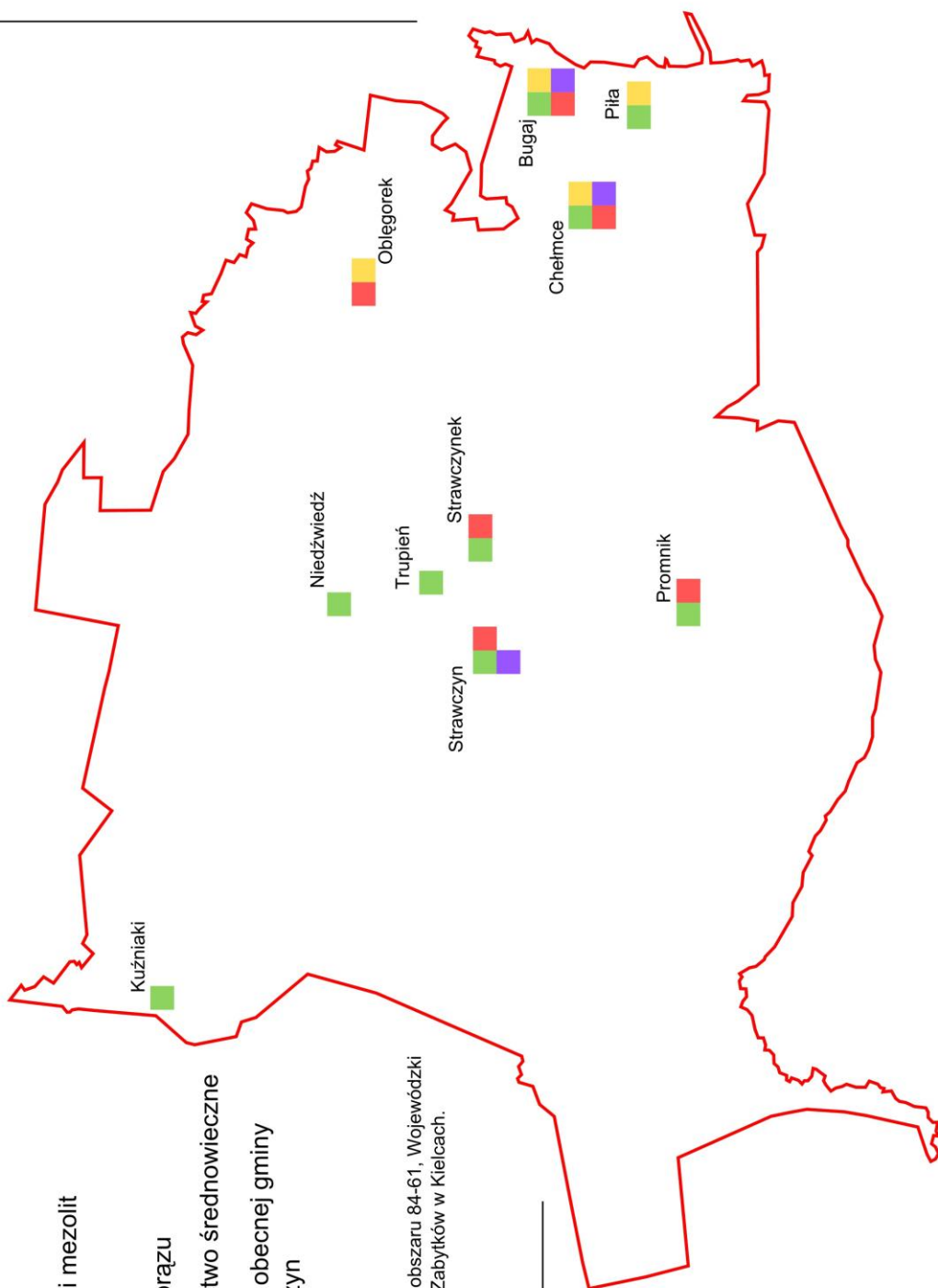
		Ślad osadnictwa	Okres wczesno nowożytny			
84	Strawczynek	Relikty młyna wodnego	Okres nowożytny	84-61	6	107

Ślady bytności i osadnictwo na terenie obecnej gminy Strawczyn

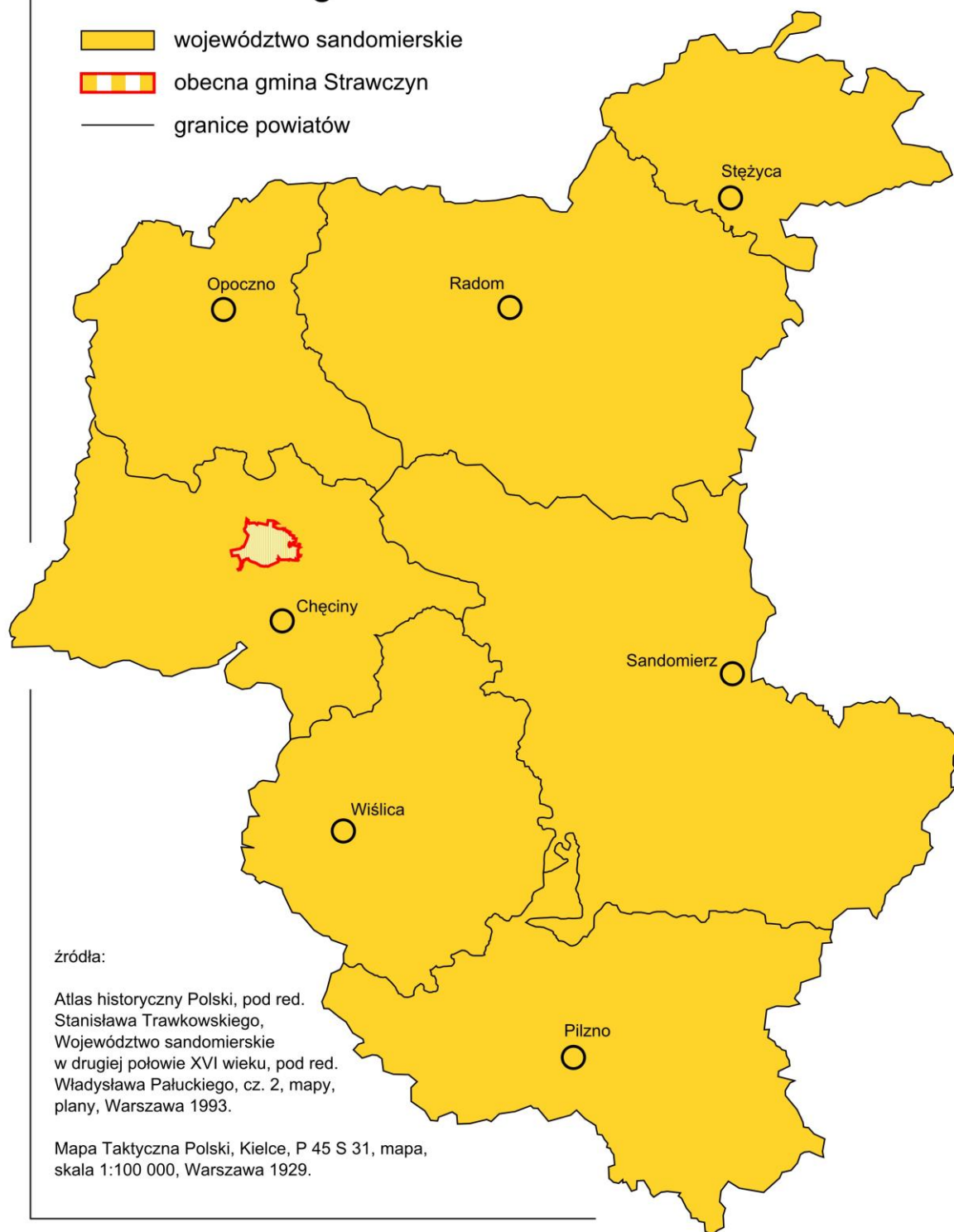
- paleolit i mezolit
- neolit
- epoka brązu
- osadnictwo średnowieczne
- granica obecnej gminy Strawczyn

źródła:

Karty archeologiczne obszaru 84-61, Wojewódzki Urząd Konserwatora Zabytków w Kielcach.

Teren obecnej gminy Strawczyn na tle powiatu chęcińskiego województwa sandomierskiego XV-XVIII w.

Teren obecnej gminy Strawczyn na obwodzie
opoczyńskiego Galicji Zachodniej (Nowej),
przełom XVIII/XIX w.

Teren obecnej gminy Strawczyn na tle departamentów radomskiego i krakowskiego Księstwa Warszawskiego, 1809-1816

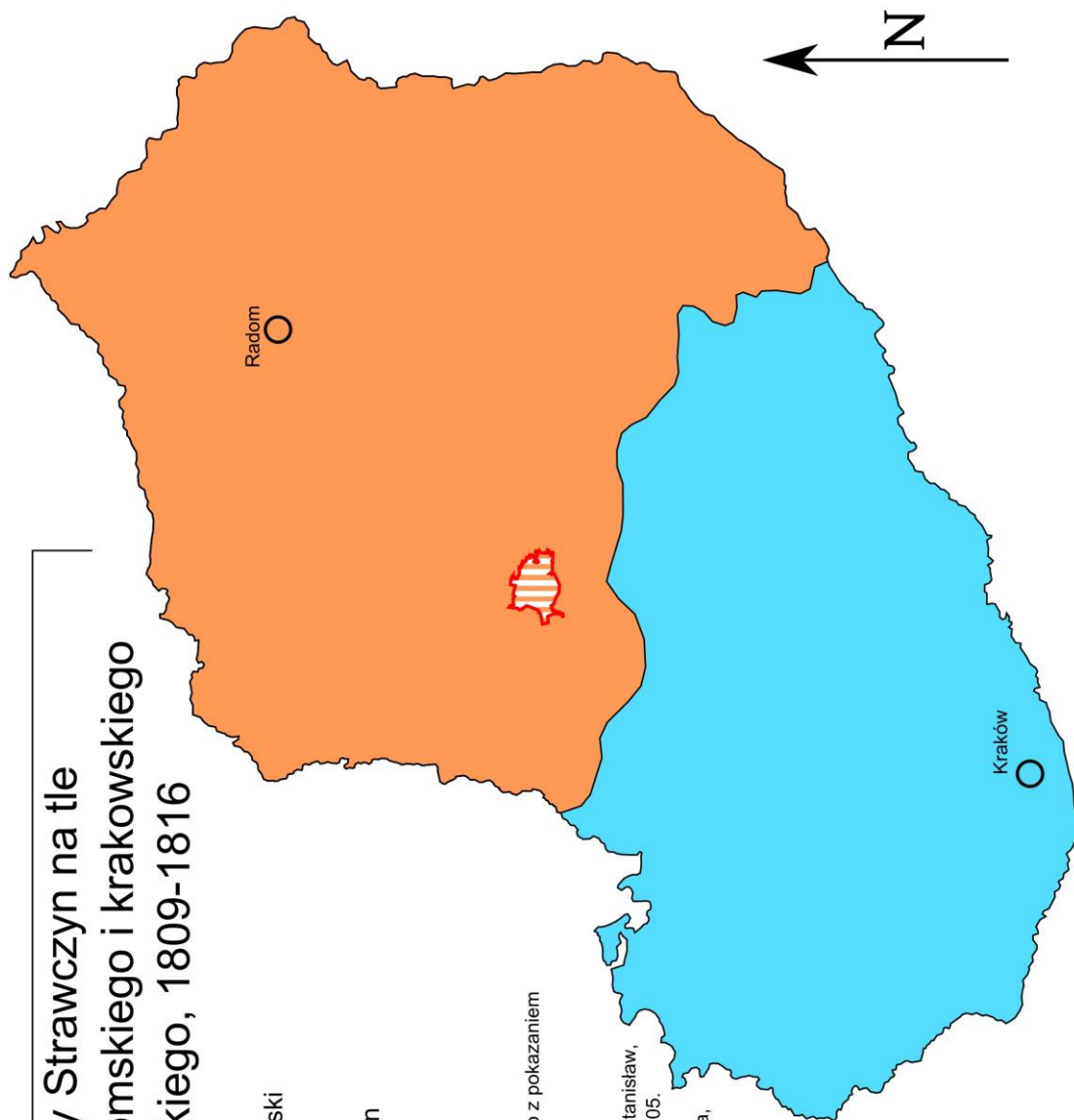
- departament sandomierski
- departament krakowski
- obecna gmina Strawczyn

źródła:

Gotz, Marcelli, Karta drożna Królestwa Polskiego z pokazaniem odległości na traktach pocztowych i bocznych, mapa, skala ok. 1:1 008 000, 1859.

Księstwo Warszawskie, mapa [w:] Kieniewicz, Stanisław, Historia Polski 1795-1918, Warszawa 2002, s. 105.

Mapa Taktyczna Polski, Kielce, P 45 S 31, mapa, skala 1:100 000, Warszawa 1929.

Teren obecnej gminy Strawczyn na tle województw radomskiego i krakowskiego 1816-1845 i guberni radomskiej 1845-1866

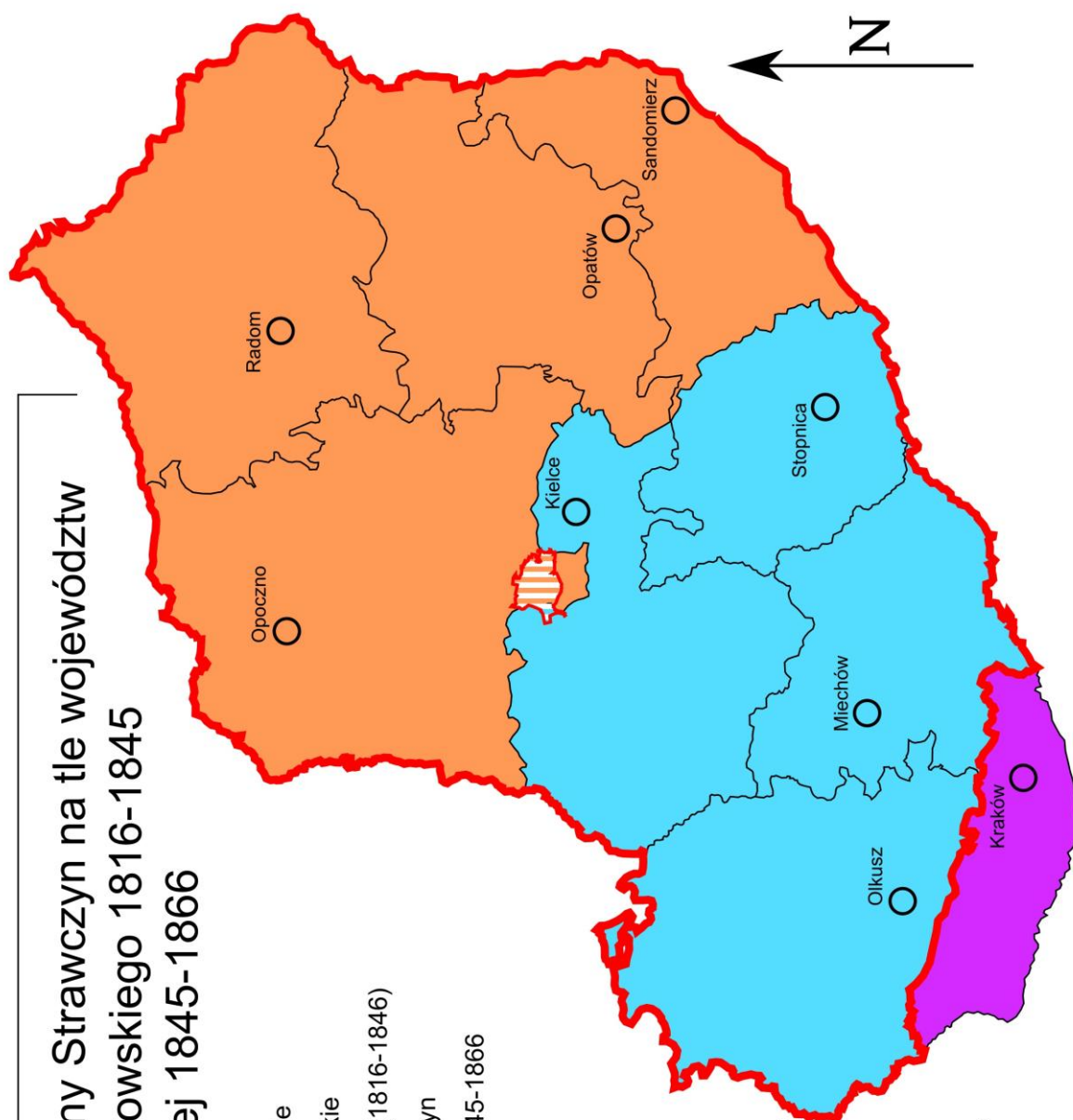
- województwo radomskie
- województwo krakowskie
- Wolne Miasto Kraków (1816-1846)
- obecna gmina Strawczyn
- gubernia radomska 1845-1866
- granice powiatów

źródła:

Gołz, Marcelli, Karta dróżna Królestwa Polskiego z pokazaniem odległości na traktach pocztowych i bocznych, mapa, skala ok. 1:1 008 000, 1859.

Egloff, Jerzy, Karta pocztowa i przemysłowa Królestwa Polskiego, mapa, skala ok. 1:1 092 000, Warszawa 1846.

Mapa Taktyczna Polski, Kielce, P 45 S 31, mapa, skala 1:100 000, Warszawa 1929.

Dawna przynależność gminna na terenie obecnej gminy Strawczyn, 1837 r.

- gmina Snochowice
- gmina Piekoszów
- gmina Wólka Kłucka
- gmina Mniów
- gmina Niewachłów
- granica obecnej gminy Strawczyn

źródła:

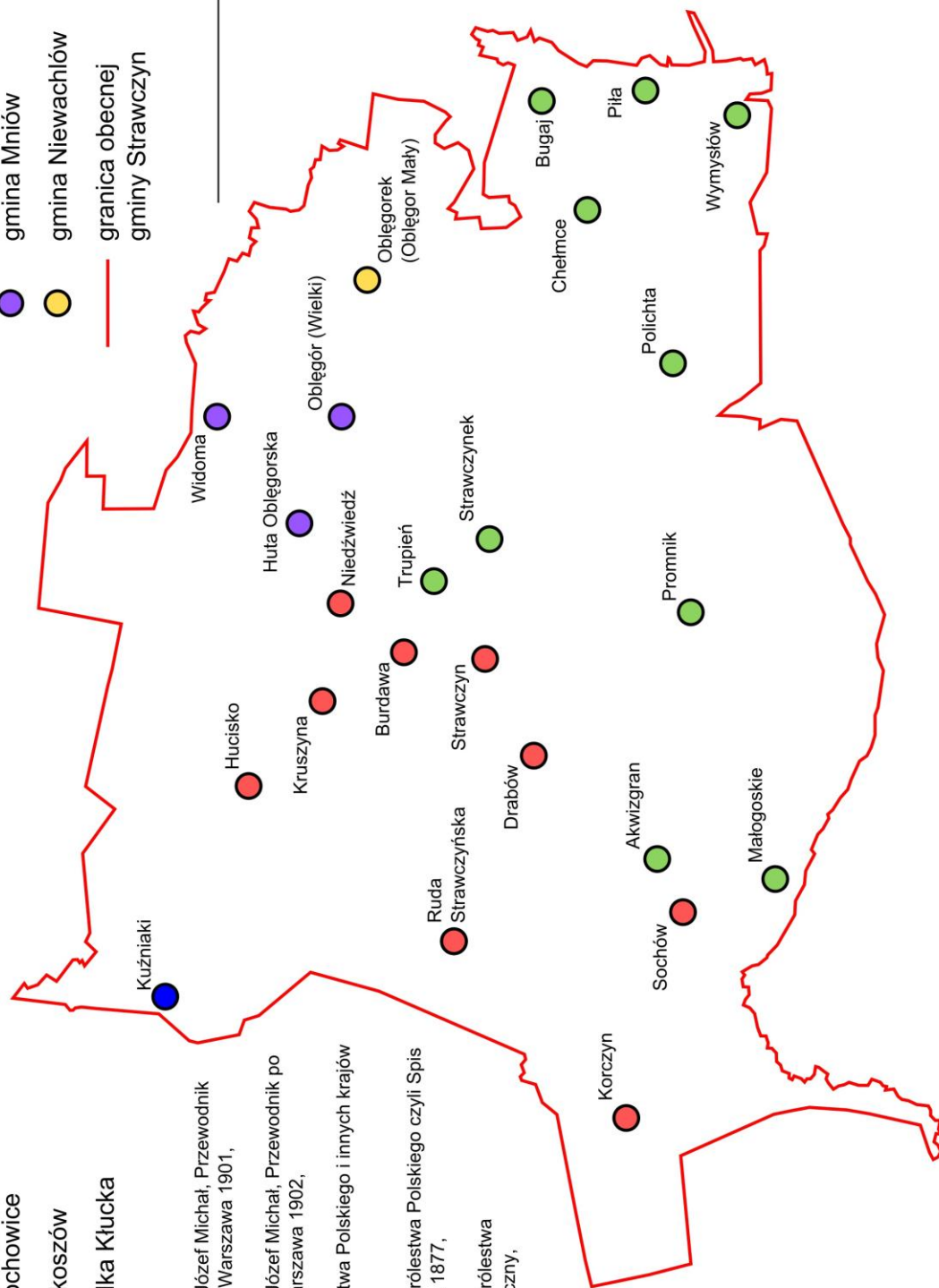
Bobieński, Antoni, Bazewicz, Józef Michał, Przewodnik po Królestwie Polskiem, t. 1, Warszawa 1901,

Bobieński, Antoni, Bazewicz, Józef Michał, Przewodnik po Królestwie Polskiem, t. 2, Warszawa 1902,

Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich,

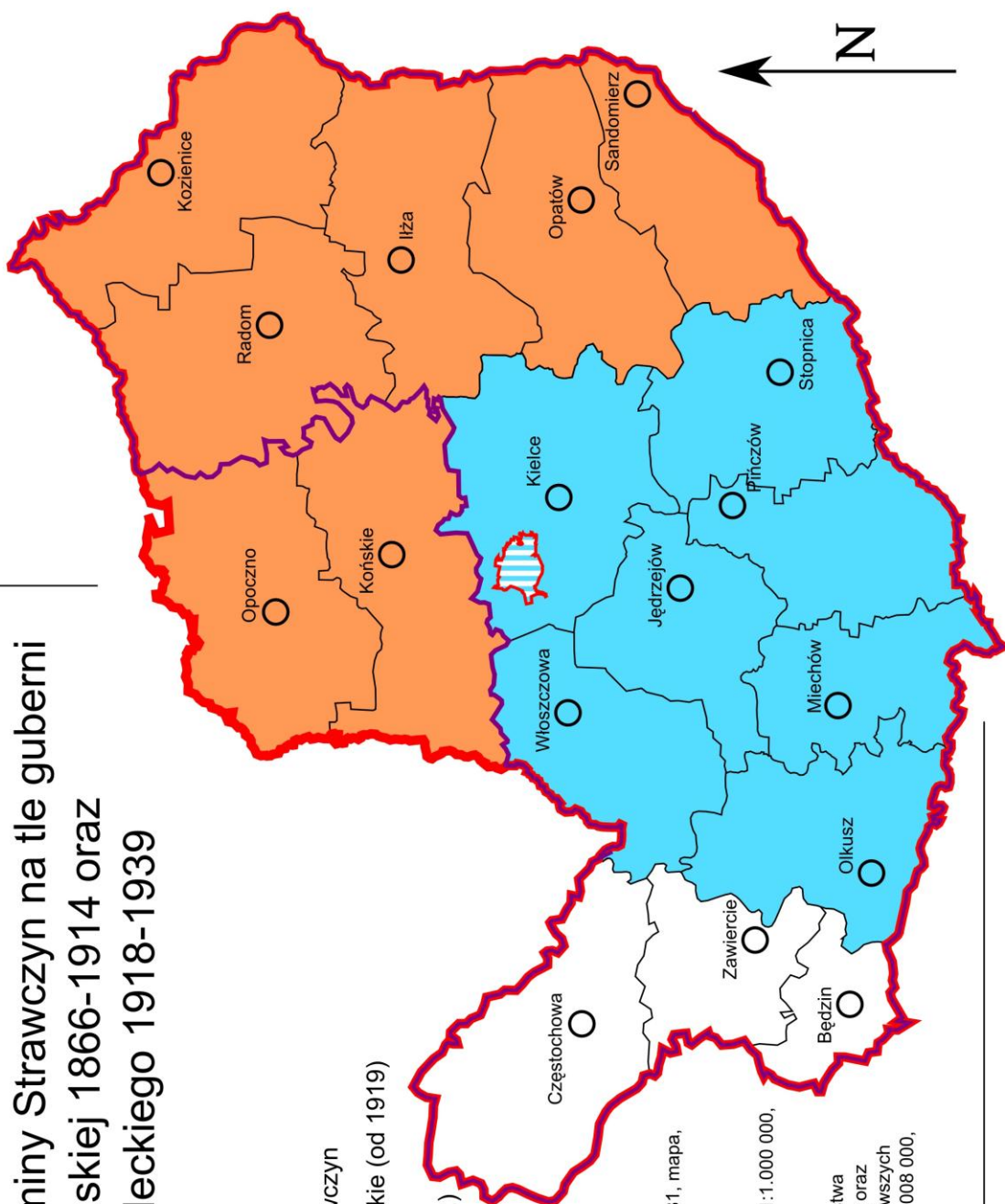
Zinberg, Izydor, Skorowidz Królestwa Polskiego czyli Spis alfabetyczny, t. 1, Warszawa 1877,

Zinberg, Izydor, Skorowidz Królestwa Polskiego czyli Spis alfabetyczny, t. 2, Warszawa 1877.

Teren obecnej gminy Strawczyn na tle guberni kieleckiej i radomskiej 1866-1914 oraz województwa kieleckiego 1918-1939

- gubernia radomska
- gubernia kielecka
- obecna gmina Strawczyn
- województwo kieleckie (od 1919)
- województwo kieleckie (od 1938 r.)
- granice powiatów

źródła:

Mapa Taktyczna Polski, Kielce, P 45 S 31, mapa, skala 1:100 000, Warszawa 1929.

Województwa centralne i wschodnie Rzeczypospolitej Polskiej, mapa, skala 1:1.000 000, Warszawa 1933.

Zinberg, Izidor, Mapa pocztowa Królestwa Polskiego z wykazaniem wszelkich dróg oraz odległości na nich ułożona podług najnowszych źródeł urzędowych, mapa, skala ok. 1:1 008 000, Warszawa 1881.

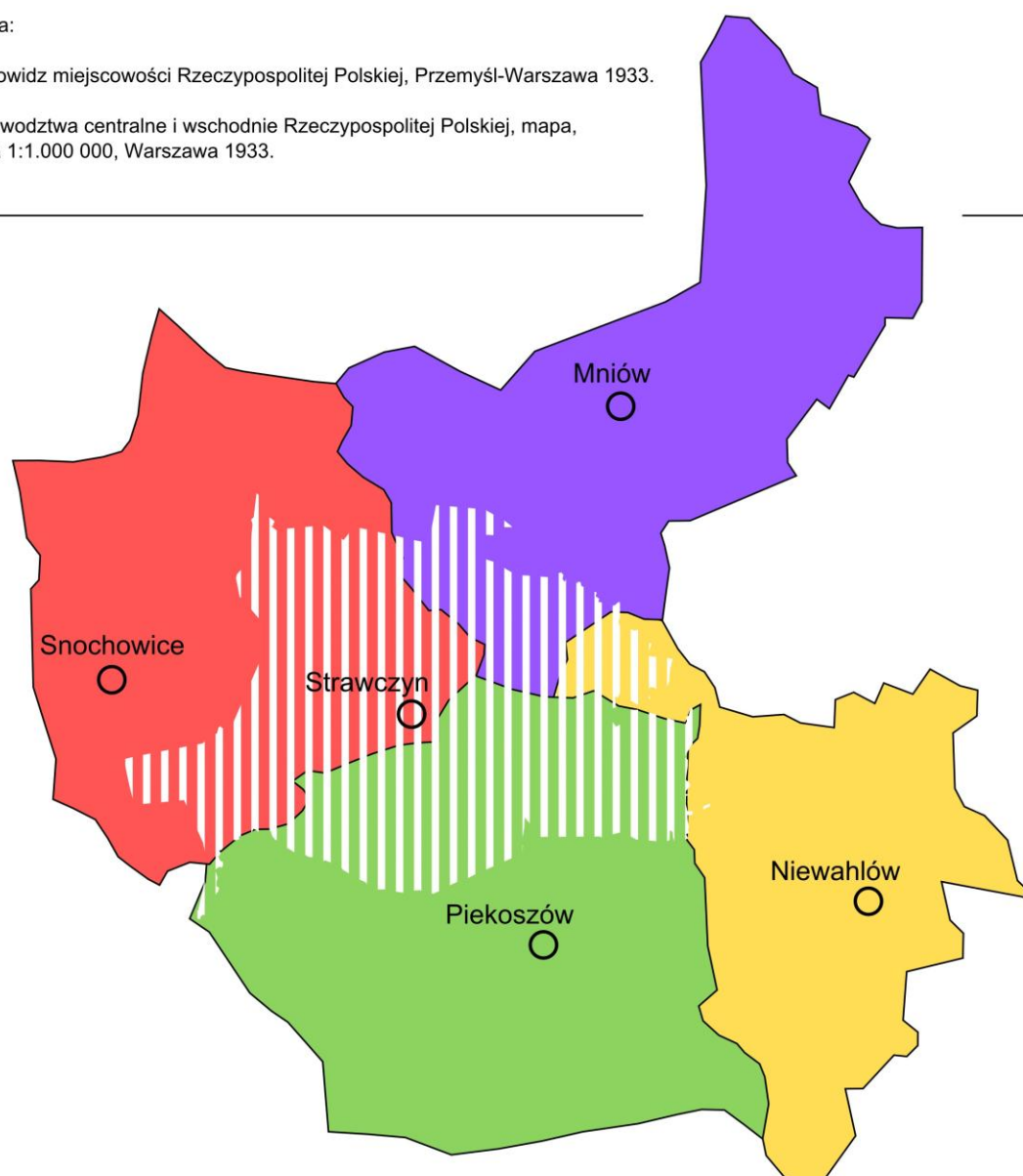
Obecna gmina Strawczyn na tle podziału gminnego w 1. poł. XX w.

- gmina Snochowice
- gmina Piekoszów
- gmina Mniów
- gmina Niewachłów
- teren obecnej gminy Strawczyn

źródła:

Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, Przemysł-Warszawa 1933.

Województwa centralne i wschodnie Rzeczypospolitej Polskiej, mapa, skala 1:1.000 000, Warszawa 1933.

Teren obecnej gminy Strawczyn na tle województwa kieleckiego 1938-1939 i 1945-1975 oraz dystryktu radomskiego 1939-1944

— dystrykt radomski 1939-1944

— województwo kieleckie 1945-1950

— województwo kieleckie 1950-1975

— obecna gmina Strawczyn

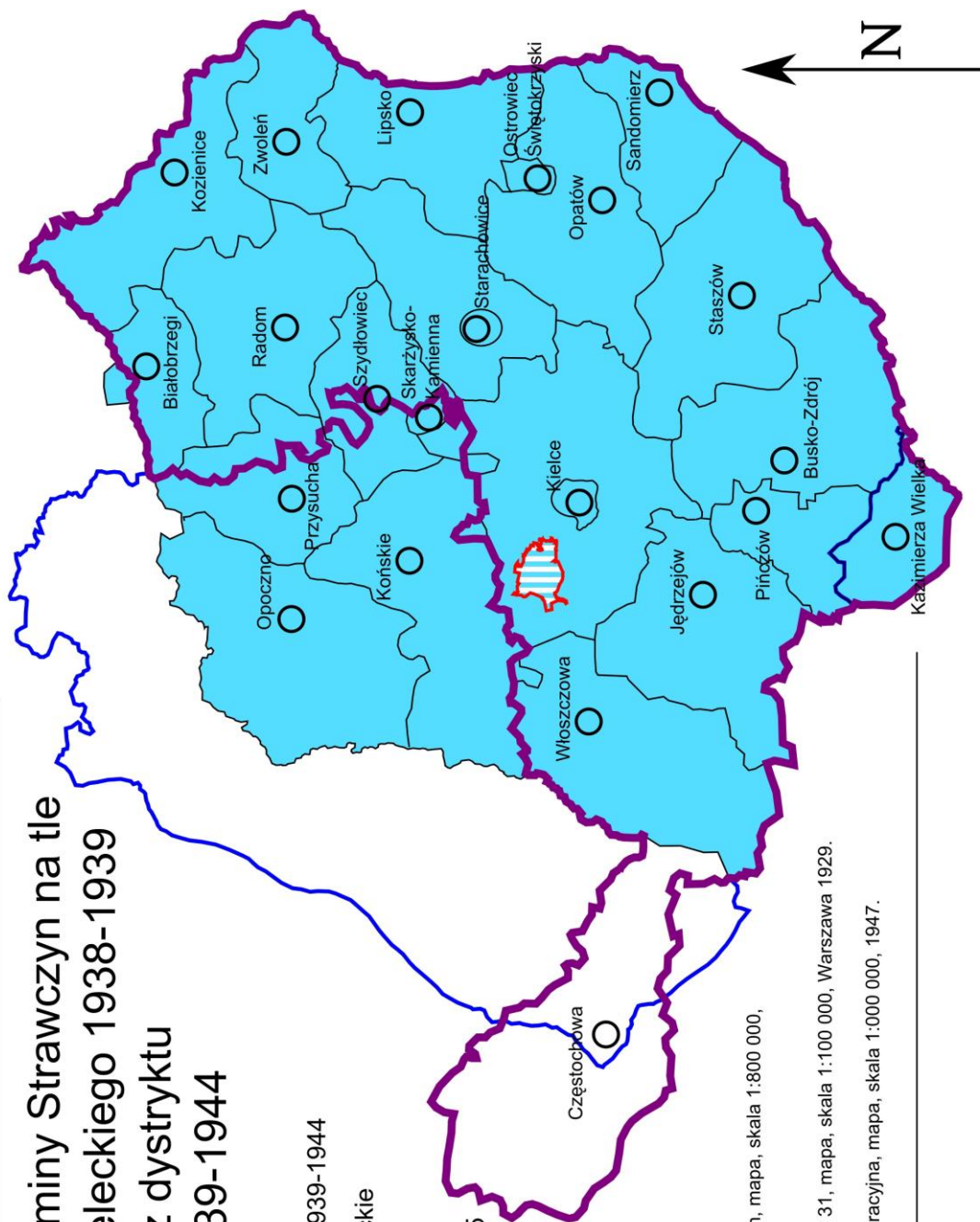
— granice powiatów

źródła:

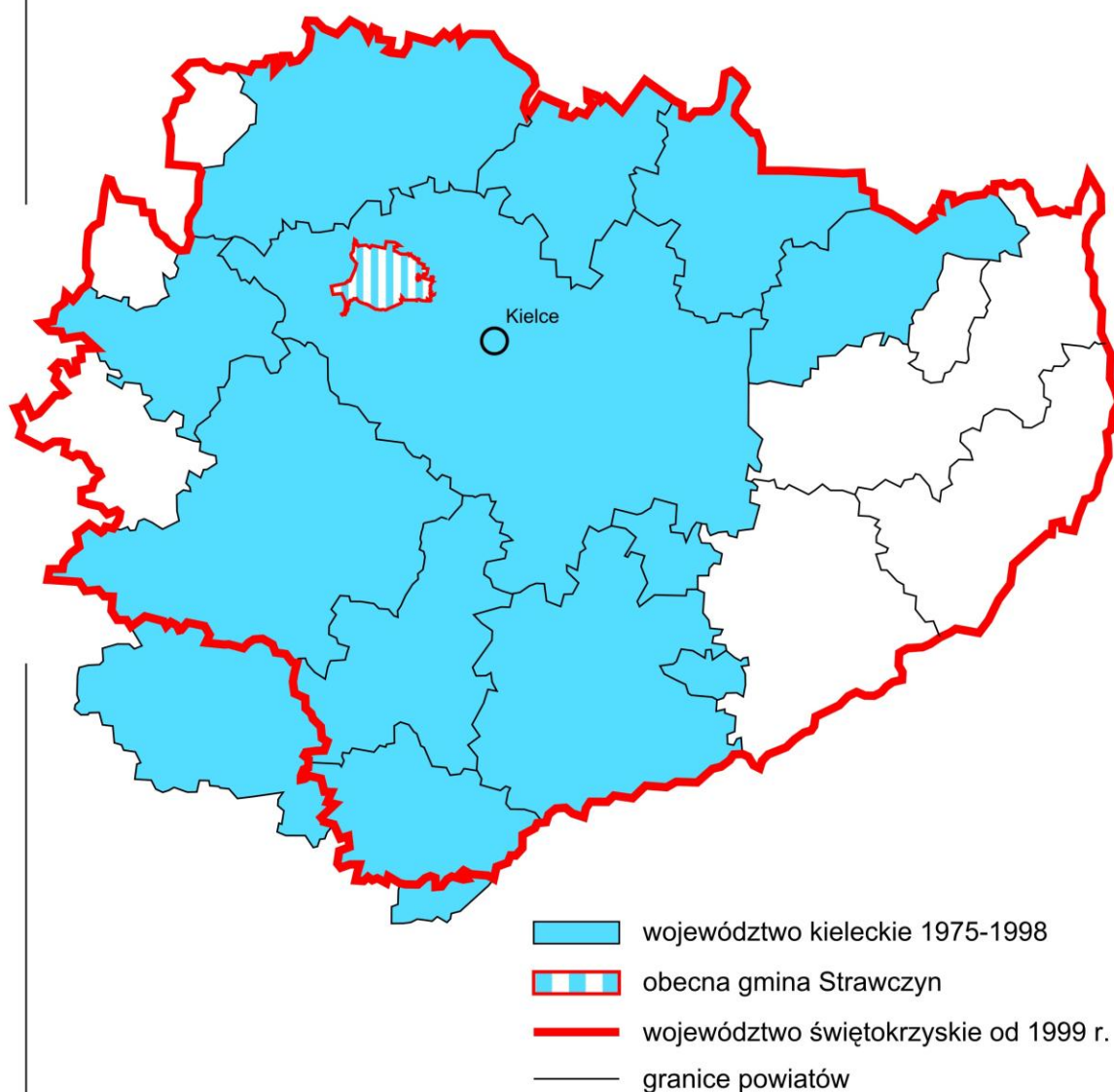
Generalgouvernement - Distrikt Radom, mapa, skala 1:800 000, Kraków 1939.

Mapa Taktyczna Polski, Kielce, P 45 S 31, mapa, skala 1:100 000, Warszawa 1929.

Rzeczpospolita Polska, mapa administracyjna, mapa, skala 1:000 000, 1947.

Teren obecnej gminy Strawczyn na tle
województwa kieleckiego od 1975 i powiatu
kieleckiego województwa świętokrzyskiego
od 1999 r.

źródła:

Rzeczpospolita Polska, mapa administracyjna, skala 1:750 000, Warszawa 1999.

Województwa kieleckie, radomskie i tarnobrzskie, mapa krajoznawczo samochodowa, skala 1:500 000, Warszawa 1976.